

S. HILDEFONSI

EPISCOPI TOLETANI

ANNOTATIONUM DE COGNITIONE BAPTISMI

LIBER UNUS.

PRÆFATIO.

Divinæ institutionis auctoritas, et sacræ paternitatis antiquitas per Scripturam, quæ, dicente Apostolo, *divinitus inspirata utilis est* (*II Tim. iii, 16*), Ecclesiam catholicam nasci per fidem, crescere per institutionem, atque in æternitatem per remunerationis gloriam permanere, et per redemptionis munus obtinuit, et per adoptionis spiritum affirmavit, quoniam hanc eandem Scripturam ipse Spiritus ad salutem hominum inspiravit, qui ad beatitudinis præmia homines provexit. Hujus sanctæ Ecclesiæ origo in hominibus figuratim inchoavit ex tempore, perficietur autem ex muneris æternitate. In sanctis vero angelis in veritatis specie temporaliter cœpit, in veritatis specie perenniter manet. Ita namque spiritaliter condita est, ut post ruinam prævaricationis in conditoris amorem sui soliditate percepta, non sive naturæ augmento concreceret, sed humanæ salvationis illatione reparata constaret. In angelica vero conditione, quia ex parte aliquod ruit, reliquum gloriæ in perennitate permansit. In humana vero conditione, quia tota per deceptionem hostis natura interit hominis, ex nulla parte reparari poterat, nisi eam ad reparationem sui ex toto redemptoris veritas suscepisset. Hinc adfuit, ut inde potens Conditor ruinam repararet angelicam, unde pius Redemptor in se suscipiens reparandam illic naturam induxit humanam. Regnante igitur Deo in cœlo et in terra, cujus regnum est totus mundus, qui ex cœlo constat, et terra, cui servit cœlestium, terrestrium, et infernorum omnis rei universa substantia, per quem consistit jam illa sine defectu cœlestis patriæ pars beata, ad cujus profectum in electis quotidie natura conscendit humana. Quia enim Dei Patris Verbum, et hoc ipsum Deus, per quod angeli et omnia facta sunt, caro factum est in hominibus caput Ecclesiæ, qui erat initium angelicæ creaturæ, ac proinde sicut Deus et homo in unitate personæ caput est unus Christus, ita illi esset ex angelis et hominibus Ecclesiæ unum corpus. Unde hujus Ecclesiæ gloriosa pietas et gloriatio pia gaudet in consistentibus angelis, anhelat in hominibus provehendis. In illis laudem celebrat Conditoris, in istis assumit gloriam Redemptoris. In illis habet gaudium sine fine, in istis appetit sine fine gaudere. In illis statio, in istis acquisitione lætatur. Illic in civibus solida, hic in advenis læta. Illic de securitate quiescit hic de sollicitudine prospectatur. Sa-

lus illis, et æternitas istis reparatio est. Et sicut isti nec volent unquam peccare, nec poterunt, ita isti a velle et posse peccandi salvati asciscuntur per effectum redemptionis in eorum plenitudinem claritatis. Jam per sancti Spiritus pignus pia futuræ unitatis admistione concreta, quando ea quæ in hominibus ex adversitate tolerat angelicæ consolationis suffragatione firma sustentat, ut in peregrinatione hujus vitæ opitulatio angelica foveat, quos gloriosæ societatis suæ unitas exspectat. Hujus Ecclesiæ pars, quæ in hoc tempore advocatur, ut fiat quod dicitur: *Congrega nos ex gentibus, ut cōstitamur nomini sancto tuo, et gloriemur in laude tua* (*Psal. cv, 45, 46*), quo ordine secundum apostolicam, sanctorumque Patrum traditionem antiquam, institutionem quoque divina auctoritate prolatam, invitetur ut veniat, veniens ordinabiliter suscipiatur, suscepta sacris ordinibus provehatur, provecta sanctificationis gratia impleatur, præsentis libelli serie manet congestum, dispositum pariter et concretum, non nostris novitatibus incognita proponentes, sed antiquorum monita vel intelligentiæ reserantes, vel memoriæ adnotantes. Ob quam rem titulum operis hujus *Annotationum de cognitione baptismi* decrevimus inscribendum.

CAPUT PRIMUM.

Exordium orationis.

Jesu filii David, miserere mei, illuminans oculos meos, ut videam quod ad te perveniam; firmans in te gressus meos, ne transgrediar viam; aperiens os meum, ut possit de te loqui, qui dedisti mihi velle tua utcumque poterim loqui. Et quia dilectio proximi inhæret dilectioni tuæ, da mihi exercere utilitatem ejus, quæ formet salutem illi, et perveniat in laudem et gloriam nominis tui.

CAPUT II.

Quod insinuetur novæ regenerationis dicere mysterium velle.

Generationem illam, quæ fit proventuræ generationis divinæ, ut nati homines in iram renascantur ad gratiam, per quam filii iræ transeunt in adoptionem filiorum Dei, qua liberati a regno peccati transferuntur in regnum gloriæ Dei, suis ordinibus persequi et explicare contendam, ut omnis sancto lavacro baptizandus videat per quæ mysteriorum signa vocatur; omnis jam baptizatus meminerit quæ sacramentorum præmia et servet, et veneretur; quatenus dum figuræ tanti mysterii antea signatæ esse

nocentur, postea ipsarum figurarum sacramenta in A ex quo in conditionis primordiis signaverat sacramenta suæ redemptionis.

CAPUT III.

Quod unus sit Deus Trinitas tota.

Deus unus est, invisibilis, incomprehensibilis, inæstimabilis, immortalis, omnipotens, perfectus et sempiternus. In hac re nihil adventitium, nihil postremum, nihil recedens. Hic est ante omnia, super omnia, intra omnia, extra omnia. Hic Deus est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Sed Pater a nullo, sed ex se, est; et est tantum Pater. Filius ex Patre est natus, ex eo cœternus Patri; et est tantum Filius. Spiritus sanctus ex Patre et Filio inseparabiliter præcedit, et est tantum Spiritus sanctus. Hæc tota Trinitas unus est Deus, non aliud habens, et aliud subsistens. Sed ideo simplex est, quia quod in se habet, hoc est. Non enim in illo accidit quodcumque bonum, cujus sit participatione compositus; sed quia ex illo est omne bonum, ideo quod in se est, hoc vere omnimodo est.

CAPUT IV.

Quod tota Trinitas unus Deus omnia fecit.

Hæc tota Trinitas unus Deus fecit omnia visibilia et invisibilia, sive cœlum, et cœlestem angelicam creaturam cum omnibus quæ continentur in cœlo, sive terram, et mare cum omnibus quæ continentur in eis. Hic Deus omnia creavit, omnia continet, omnia gubernat, omnia providentiæ suæ administratione disponit, omnia regit. Omnia ipsi serviunt. Omnia ipse judicat. Absque illo nihil bonum. Ex illo nihil malum. Ipse potens et de malo facere bonum. Ipse disperdens omne malum. Ipse donator omnis boni. Ipse conservans perenniter omne bonum.

CAPUT V.

Quod homo a Deo bene sit conditus, a diabolo male deceptus.

Post conditionem cæterarum rerum bona conditione beatus est a Deo conditus homo, et certe ita beatus, ut ad imaginem et similitudinem Dei factus, cunctis terrenis rebus existeret beatitudinis auctoritate prælatus. Cui invidens super iis angelus ob superbiam de cœlestis gloriæ claritate dejectus, dum conditori Domino superbivit, hunc conditum hominem persuasionis fraude decepit. Qui deceptus homo et propter transgressionis admissum beatitudinis loco exsul est factus, et cum omni posteritate generis sui mortis est sententia condemnatus.

CAPUT VI.

Quod pietas Conditoris præcesserit culpam hominis.

Hanc pietas Conditoris æterna statuens miseratione salvandum, in ipsis primordiis conditionis ejus velut pietatis fundamenta componens, salutis mysteria fixit, per quorum mysteriorum sacramenta quandoque salvandus invenire signatæ salutis remedium posset, sicque præiret pietas factoris culpam hominis, et cum plenitudo venisset temporis, antiquitas pietatis repararet lapsum humanæ conditionis, et ex hoc subveheret illam gloriæ futuræ æternitatem.

CAPUT VII.

Formatio Ecclesiæ de latere Christi ad similitudinem formationis Evæ de latere Adæ.

Adam ergo Christi, Eva Ecclesiæ figura fuere. Assumptus est limus, et factus est primus homo Adam in animam viventem. Incarnatus est Christus, et factus est secundus homo Adam in Spiritu vivificante. Somno Adam obdormivit. Christus morte quievit. Adæ costa subtrahitur, et mulier fingitur. De Christi latere sanguis et aqua producitur, et his sacramentis Ecclesia sancta formatur. Non tollitur caro de carne viri, cum permanente virtute ossuum viri deberet mollior mulier carnis mollitie potius fingi; sed quod de viro ossis fortitudo subtrahitur, infirmitas est divinitatis, de qua dicitur: *Verbum caro factum est (Joan. 1, 14)*; quod de fortitudine ossis viri mulier fingitur, hoc est quod sequitur: *Et habitabit in nobis*. Nam de viro aliquid virtutis auferre hoc est: *Semetipsum exinavit formam servi accipiens (Philip. 2, 7)*; mulierem de fortitudine viri compingi, hoc est: *Cum esset dives, propter nos pauper factus est, ut nos ejus inopia ditaremur (II Cor. VIII, 9)*. Quod ergo ille infirmatus in humilitate deitatis suæ, hæc Ecclesia roborata est per assumptionem humanitatis in illo. Bene ergo infirma mulier de virtute viri formatur, quia post lapsum culpæ deformis humana conditio factoris sui imaginem non reciperet, nisi hanc Redemptor plus moriens innovasset; nec debilis et abjecta ad virtutem spiritus consurgeret, nisi eam infirmata divinitas humilis erexisset.

CAPUT VIII.

Quod in exordio primorum hominum et incarnatio et mors præfigurata est Christi.

Hanc figuræ salvationis summam per gloriam Virginis signavit species mulieris, quando dictum est ad serpentem: *Inimicitias ponam inter te et inter seminem ejus (Gen. III, 15)*; significans malitiam diabolicæ partis non posse inherere sacramento redemptionis, quod factum est per assumptum hominem ex utero Virginis. Unde adhuc subditur: *Ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus (Ibid.)*. Hoc de Christo, qui est fructus virginis ventris Mariæ, intelligitur. Id est: Tu per malitiam persequentium, qui sunt semen tuum, quorum corda inhabitas, eum supplantabis ut moriatur; et ille resurgens conteret caput tuum, quod est mors, et te ipsum qui habes mortis imperium. Hanc humilitatem Redemptoris usque ad susceptionem mortis mox subsequens fratricidium figuravit, quando Cain frater major terrenis operibus incubans, assurgens innocentem socium propter simplicem hostiam extra domum rudi crudelitate homicida novus occidit, significans Judæorum populum primum in lege natum, Christum agnum Dei, et tollentem peccata mundi extra Jerusalem crucis patibulo occisurum.

CAPUT IX.

Quod incarnationem Christi tota Trinitas operata fuerit, sola tamen persona Filii hanc suscepit.

Hujus sancte redemptionis opulentum in seratione copiosa mysterium præsignatum in conditione primorum hominum implevit Filius Dei veniens in plenitudine temporum, cujus adventus operatio incarnationis ejus veritas fuit. Quam incarnationis veritatem tota Trinitas operata est, quia inseparabilia sunt opera Trinitatis; sola tamen persona Filii hanc suscepit, quoniam quæcunque per hanc dispensationem pertinent ad personam Christi, neque ad Patris, neque ad Spiritus sancti personas poterunt ullatenus pertinere. Non enim fas est dicere Patrem et Spiritum de Virgine genitos, vel cruci suspensos, vel sepultura conclusos, quæ in sola persona Christi omnia congruenti, et evidenti sunt dispensatione completa. Hoc mysterium redemptionis humanæ dispositum æternitate deitatis suæ, completurum præsentia humanitatis assumptæ Christus, sicut ante sæcula ordinavit, ita in sæculorum sine perfecit. Nihil novitate consilii inventum, nihil accessu novæ cogitationis assumptum, sed æterna dispositione præfixum, temporali dispensatione perfectum.

CAPUT X.

Quod ideo data lex est, ut rediret in cognitionem homini Deus.

Humano itaque generi, quia oblivioni dederat Creatorem, data est lex, per quam creaturæ amittenti Deum redueretur in cogitationem creator omnium rerum; dictumque est per eandem legem: *Audi Israel: Dominus Deus tuus Deus unus*, etc. (*Deut. vi, 4*). Quo dicto et superstitiones, quibus pro Creatore creatura colebatur, amotæ sunt, et unus qui vere coleretur Deus patenter est demonstratus.

CAPUT XI.

De temporibus sub quorum distinctione sæculum stetit.

Stetit ergo sæculum in hominibus sub trimoda distinctione temporum. Stabit homo ordine quarto in beatitudine sæculorum. Primo summe infelicitur, secundo non plene feliciter, tertio abunde feliciter, quarto summa æternaque felicitate feliciter. ^a Primo summe infelicitur, quia homo conditus ad imaginem et similitudinem Dei, suo deceptore zabolò sibi met principante, serviens regno peccati, idolorum cultor, soli Creatori pie debitum impie creaturis impendit honorem. Secundo non plene feliciter, quia data quidem lex est ad cognitionem Dei, sed perducere non potuit ad justitiam Dei. *Nam si ex lege justitia, ergo Christus gratis mortuus est* (*Gal. 11, 21*). Data est ad intelligentiam, non ad veniam peccati. Per illam enim agnitionem peccatum punitum est, non sanatum. Data quidem est in sanctione hostiarum et ceremoniarum, ut offerrentur Deo, sicut Deus

^a Videntur ex Aug. desumpta (*Lib. de Diversis, quæst. 85, 66*), sed non ad litteram.

A sanxerat, et non sicut gentes sacrificantes deo-
niis immolabant. Quæ tamen observantia legis pro-
pter cognitionem Dei multum profuit hominibus in
tempore suo. Sed ideo plenam felicitatem non intulit,
quia ad perfectum nihil adduxit (*Heb. vii, 49*).
Sequens ergo erat tempus, in quo felicitas per litte-
ram cœpta posset per intelligentiam spiritus esse
perfecta. In hoc tempore gratiæ, quod tertium est,
fuit abunde feliciter, quando cunctis illis sacris ho-
stis figuratus Christus est incunctanter ostensus;
quando umbræ successit lux, incertis veritas, figuris
ostensio, occultis revelatio, legi evangelium, timori
servorum gratia filiorum, et cunctis, quæ adombra-
verat littera, manifestatio spiritualis gratissima et
aperta. Quartum est illud beatæ æternitatis insigne,
in quo, devictis cunctis adversantibus, laudabit homo
Deum in incorruptionis tranquillitate securus. Ergo
in statu mundi ^b... adductum est. Non plene feliciter
fuit tertium sub gratia, in quo nos Christus a delictis
nostris in suo sanguine lavit; et abunde feliciter
manet extremum illud, quod et æternum, in quo
laudabimus Deum in sæcula sæculorum.

CAPUT XII.

De conatu exsequendorum ordinum.

Jam nunc favente Deo, cujus misericordiæ opus
in humana salvatione nosse desideramus, ipsius ef-
fectum salvationis quæ per regenerationem gratiæ
cum sacramento redemptionis elicitor, sicut et di-
vina auctoritas et paterna sanxit antiquitas, op-
portune suis ordinibus exsequamur.

CAPUT XIII.

Quod ipsis exordiis causarum instauratio humana inchoata cognoscitur, in quibus ejus restauratio continetur.

Exordium regenerationis, cujus species peracta
est in plenitudine temporis, ab initio temporum cœpit.
Etenim æterna Sapientia ita in exordiis rerum
figuram statuit sacramentorum, ut ex antiquitate
ordinata significatio perveniret ad finem temporum
in efficientiis actionum. Unde quia regenerationis
hujus sacramentum in aqua et spiritu consistebat,
causarum institutio perfecit [*F. perfecta*] illius operationis
species æmulabatur cum dicitur: *Et spiritus Dei ferebatur super aquas* (*Genes. 1, 2*), ut in
earundem causarum exordiis instauratio his rebus
figurata esse monstratur.

CAPUT XIV.

De Joanne et baptismo penitentiae, cujus signum sunt stramenta ciliciorum, per quæ ad oleandum parvuli deducuntur.

Veniens itaque Dominus impleturus summam nostræ
salutis, non sibi sed nobis profuturam, in se suscepit,
et a se sanctificavit baptismatis sacramentum, præmittens
Joannem, cujus baptismus veritatis figura, non veritas
esset, qui peccatores ad penitentiam commoveret, non
qui remissionem peccatis inferret, ipso Joanne dicente: *Ego baptizo in aqua in penitentia*

^b Desunt hic in Codice ms. duæ lineæ.

ta (*Matth.* iii, 11). Hinc itaque est quod per stramenta cificiorum ad oleandum sacerdotibus parvuli adducuntur, ut pœnitentiæ signum habeant propter oous, qui pœnitentiæ opera demonstrare non possunt propter ætatis tempus. Majores autem ætate cum advocari ad fidem cœperint, per se pœnitentiam exhibent de erroribus pristinis, in quibus ant generaliter vixerunt, aut idolis servierunt. Hanc efficaciam pœnitentiæ commendabat Joannes, cum de eo dicitur: *Venit in omnem regionem Jordanis prædicans baptismum pœnitentiæ in remissione peccatorum* (*Luc.* iii, 3). Unde aperte patet quia Joannes baptismum pœnitentiæ non solum prædicavit, verum etiam dedit, sed in remissione peccatorum dare non potuit. Ac proinde quoniam baptismum, qui peccata solveret dare non poterat, prædicabat; ut sicut in carneam Verbum patris præcurrebat prædicationis verbo, ita baptismum pœnitentiæ, quo peccata solvantur, præcurreret suo baptismo, quo peccata solvi non possunt.

CAPUT XV.

Quod incipiente baptismo Christi cessavit baptismus Joannis. Et quomodo Christus baptizat, et non baptizat.

Venit Dominus, ut baptizaretur a servo. Propter humilitatem prohibet servus dicens: *Ego a te debeo baptizari; et tu venis ad me* (*Matth.* iii, 14)! Propter justitiam imperavit Dominus dicens: *Sine modo. Sic enim oportet nos implere omnem justitiam* (*Ibid.*). Deinde quiescit baptismus Joannis, qui erat in pœnitentia et in veritatis umbra, et inchoavit baptismus Christi, qui est veritas, in quo fit remissio peccatorum. Quanquam non baptizaret Christus, sed discipuli ejus. * Baptizat autem Christus, et non baptizat. Sed utrumque verum est. Baptizat, quia mundat. Non baptizat, quia non ipse tinguit. Præbebant tunc discipuli, sicut nunc ministri præbent ministerium corporis. Præbebat ille adjutorium majestatis.

CAPUT XVI.

Quod solus Christus baptizat, qui soli sibi baptizandi retinuit potestatem, quamvis sive bonus sive malus minister baptizet.

Nonquam ergo cessat baptizare qui nunquam cessat mundare. Usque in finem sæculi Jesus baptizat, quia ipse mundat. Securus proinde accedat homo ad inferiorem ministrum, habet enim superiorem magistrum. Ipse magister Christus et extrinsecus baptizat, dicente Paulo: *Sicut Christus dilexit Ecclesiam, et se ipsum tradidit pro ea, mundans eam lavacro aquæ* (*Ephes.* v); et intrinsecus baptizat per infusionem spiritus, quo docetur interior homo et habere fidem, et servare operis dignitatem. Ad hæc certe pertinet quod dicitur: *Et testi-*

monium perhibuit Joannes dicens: Quia vidi Spiritum descendentem sicut columbam, et mansit super eum, et ego nesciebam eum (*Joan.* i, 32). Ex multis cognitionibus Christum sciebat Joannes. Nam cum vidisset Maria mater Christi Elisabeth, exsultavit infans iste Joannes in utero ejus (*Luc.* i, 41): Hic erat vox clamantis: *Parate viam Domini* (*Matth.* iii, 3). Hic eum qui ad se baptizari venerat, prohibet cum dicit: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me* (*Ibid.*, 14). Hic eum agnum Dei, et tollentem mundi peccata ostendit (*Joan.* i, 29). Sed hoc solum in eo nescivit, quia sibi retenturum erat baptismi potestatem, et non eam translaturus vel transmissurus in aliquem servum; sed sive baptizaret in ministerio servus bonus, sive baptizaret in ministerio servus malus, non sciret se ille qui baptizaretur baptizari nisi ab illo qui baptizandi tenuit potestatem, et esset hujus sacramenti virtus non in officio ministrantis, sed in potestate magistri.

CAPUT XVII.

Quod doctor studiis orationum munire debet prædicationem verborum, ut quod locutus est, Dei virtute melius quam ejus actione formetur.

Cum ex conversatione gentili quisque nolens ad cognitionem et fidem Dei hortatur ut veniat, primum doctor attendat multam bonitatem miserantis Dei, de quo dicitur: *Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire* (*I Tim.* ii); ac deinceps agat quantum potest et intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiant. Et hæc se posse, si potuerit, et in quantum potuerit, pietate magis orationum quam oratorum facultate non dubitet, ut orando pro se ac pro illis, quos est allocuturus, sit orator ante quam doctor, atque sive in peculiari colloquio, sive in Ecclesiæ conventu, ipsa hora jam ut dicat accedens, prius quam exerat proferentem linguam, ad Dominum levat animam sitientem, ut ructet quod biberit, vel quod impleverit fundat; atque ad horam ipsius dictionis illud potius bonæ menti cogitet convenire quod Dominus ait: *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis* (*Matth.* x, 19). Si ergo loquitur in eis Spiritus sanctus, qui persecuentibus traduntur pro Christo, quare non et in eis qui tradunt discentibus Christum? Hoc sane studium docendi et in suadenda fide ethnicis, et in suadendis operibus bonis fidelibus cunctis doctorem convenit ex recere.

CAPUT XVIII.

Qualiter aggrediendus est qui nolens invitatur ad fidem.

* Cum itaque credere nolentibus unius Dei cognimus: *Ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiant, quam lectionem secuti sumus.*

† Quod hic emendavimus ex libris editis divi Augustini de Doctrina Christiana quare pro quas, quod legitur in Baluzio, similiter fecimus aliis multis locis, quamvis non indicemus, ubi error apertus erat.

‡ S. Aug., de Doct. Christ., l. 1, c. 7

* Ex Aug., tract. 15 in Joan., c. 4, § 3.

† S. Aug., ibid.

‡ S. Aug., tract. 5 in Joan., c. 1, § 8.

§ S. Aug., de Doct. Christ., l. iv, c. 25

¶ Acherius ex Ms. Bajocensi edidit *ut intelligentes ut libenter et obedienter*, etc. Sed in libris editis D. Augustini, unde hæc ad litteram desumpta sunt, le-

gnitio et fides offertur, proponendum est ut per intelligentiam pergant videre quod Deus est, omnibusque eum naturis visibilibus et corporalibus, intelligibilibus vero et spiritalibus, omnibusque mutabilibus, præferant. Omnes enim certam pro excellentia Dei dimicant, nec quisquam inveniri potest, qui hoc Deum credat esse, quo est aliquid melius. Itaque omnes hoc Deum esse consentiunt, quod cæteris rebus omnibus anteponunt. Et quoniam omnes qui de Deo aliquid cogitant vivum aliquid cogitant, illi soli possunt non absurda et indigna existimare de Deo, qui vitam ipsam cogitant. Deinde ipsam vitam pergant inspicere; et si eam sine sensu vegetanti invenerint, qualis est arborum, præponunt ei sentientem, qualis est pecorum, et huic rursus intelligentem, qualis est hominum: quam cum adhuc mutabilem videriat, etiam huic aliquam incommutabilem coguntur præponere, istam scilicet vitam, quæ non aliquando desipit, aliquando sapit; sed est potius ipsa sapientia. Sapiens enim mens adepta sapientia; antequam adipisceretur, non erat sapiens. At verò ipsa sapientia nec fuit unquam insipiens, nec esse unquam potest: quam si non viderint, nullo modo plena fiducia vitam incommutabiliter sapientem commutabili vitæ antepocerent. Ipsam quoque regalem veritatis, qua illam clamant esse meliorem, incommutabilem vident, nec uspiam nisi supra suam naturam vident, quandoquidem se mutabiles vident. At cum voraciter, suadente doctore, seclusa fuerit omnis mutabilis res a Deitatis honore, accipiendum est ne sit summe [F. summus] Deus quod passioni, id est, mutabilitati poterit subiacere. Cumque fuerit tentum, id quod commutabile est, esse non posse Deum, restat ut perveniat ad rem istam quæ cunctis rebus præminet, et incommutabilis est. Conjecto illo quod res illa quæ unus est Deus, cunctis præminens et incommutabilis manens, omnia fecit, omnia disponit, omnia iudicat, curam de omnibus habet nihilque est ex omnibus visibilibus et invisibilibus quod non ex illo initium habeat, non in servitute ejus dominationi subjacet. Qui subjectarum rerum famulatus sub nulla ulla mutabili creatura potest ultatenus inventri, nisi tantum sub isto uno dominante Deo, cujus æterna substantia est, cujus incommutabilis veritas, cujus omnipotens permanet potestas.

CAPUT XIX.

De adpersione januæ fidei.

Jam cum recesserit ille janam fidei, de quo dicitur: *Qui habet clavem David, qui aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit* (Apoc. iii, 7), id est, ex semine David assumptus homo per potestatem unitæ divinitatis aperit cordibus credentium mysteria suæ Incarnationis, quæ in prædestinatis claudero non poterit austeritas infidelitatis; et claudit vasa iræ præspicientia judicii, ne reprobi veniant, ad quam sibi merito clausuræ remunerationem beatitudinis; tunc fit quod scriptum est: *Ego sum ostium. Si quis per me introierit, salvabitur* (Joan. x, 19). In-

• S. Aug. de Doct. Christ., l. 1.

cipiunt enim aperiri initia fidei ei, cui per lavacrum regenerato post acceptionem Spiritus sancti in participio corporis Christi se crediderit Christus. Et videbit librum istum sanctæ auctoritatis apertum, quem clausum in mysterio sigillis septem aperuit idem victor Leo de tribu Juda (Apoc. v, 5). Qui liber totius sanctæ Scripturæ apertus est, quia intelligentia ejus hominibus revelatur a Christo, qui solus in se suscepit, atque compleri voluit, quæ ad salutem humani generis complenda ordinavit atque præcivit. Signa autem ejus septem hæc sunt: primum incorporatio, secundum nativitas, tertium passio, quartum mors, quantum resurrectio, sextum gloria, septimum regnum. Quæ signorum adpersione hæc est generis humani plena redemptio; ad quam qui venit, hoc ordine venit.

CAPUT XX.

De his qui volentes primum ad fidem convertuntur catechumeni, id est, audientes dicantur.

Quicumque de gentili conversatione, et de superstitionibus, quibus impie pro creatore colitur creatura, majuscula ætate venientes volunt credere in Deum, vel sive recens nati, sive parvuli sint, catechumeni, id est, audientes dicuntur, pro eo quod primum præceptum exhortationis in lege sibi audiunt dictum: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est* (Deut. vi, 4); et illud: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Ibid.). Audiunt ergo verbum vitæ, per quod perveniant ad munus gratiæ, qui erant filii iræ. Nam quia omnis qui vere agnoscit, veraciter dicit: *In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis peperit me mater mea* (Psal. l, 7); in eo quod originaliter tenetur ad noxam mortis, donec per redemptionem efficiatur Filius Dei, erit filius illius antiquæ iræ, quam meruit primus homo in præcepti transgressione, dicente Domino: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam. Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum* (Joan. iii, 36). Quam iram non venire, sed manere dixit, quia non ex novitate infidelitatis venit, sed ex antiquitate prævaricationis manet. De qua ira nemo salvari potest, nisi per misericordiam Salvatoris, dicente eodem Domino: *Si vos Filium liberaverit, tunc vere liberi eritis* (Joan. viii, 36). Qui catechumeni propter cognitionem Dei, quam illis per sacerdotem quasi per Moysen loquitur Deus, audientes dicuntur, ut, relicta vetustate vitæ carnalis, veniant ad vitæ novitatem per unius Dei cognitionem.

CAPUT XXI.

Quod catechumeni per penitentiam sint ad lavacrum adducendi. Quodque ii quos Joannes baptizavit, catechumenorum habuere figuram.

Hi, si majores ætate sunt, cum actione penitentiæ veniunt. Si minores sunt, in signo penitentiæ per sacramenta clericorum a ministris deducuntur ad sacerdotem, ut qui per se non possunt agere penitentiæ opus, in se habeant penitentiæ signum propter ætatis minimæ tempus; et hoc teneatur in penitentiæ

• S. Isid., lib. ii de Offic. c. 20.

effectu, quod notatur in pœnitentiæ signo. Qui post A exorcismorum increpationem oportuno veniunt ad olei unctionem. Hic omnibus a Joanne in pœnitentia baptizatis catechumenorum figura existit, ut quod illis baptismus in pœnitentia fuit, hoc istis per pœnitentiam ad Deum conversio sit.

CAPUT XXII.

Qui sunt exorciste, a quibus exorcizantur catechumeni et energumeni.

Exorcizantur ii exorcismis ab his qui ex eo nomine exorcistæ dicuntur. Qui tali officio deputati cum ordinantur, sicut canones jubent, accipiunt de manu episcopi libellum in quo scripti sunt exorcismi, data sibi potestate imponendi manus super energumenos, sive baptizatum, sive catechumenum.

CAPUT XXIII.

Quid sit exorcismus.

Exorcismus est sermo increpationis, qui fit contra immundum spiritum energumenis, sive catechumenis, ut per eum diaboli nequissima virtus, et inveterata malitia, atque incuria violenta, fugetur expulsa.

CAPUT XXIV.

Qualis erit exorcismus.

Erit exorcismi sermo ^b nocturno verborum, non difficultate intelligentiæ, non inusitato contextus cloquio; sed simplex, compositus, ardens, ita virtutis intentione coruscans, ut vere principem mundi increpationis suæ valore demonstrat expellere; atque sic in spiritali certamine, quo contra aerias agitur potestates, fulgura terroris immittere, ut ipsa expulsio invisibilis hostis quadam fieri expugnatione visibili contempletur, ita ut et catechumenus terreatur consideratione auditus, et fidelis incitetur aggressionem conflictus. Sic dum sacerdotum officia pro castris Dei dimicant, et fideles devotam intentionem velut arma ministrant, et qui creaturam Dei possidebat victus abscedat, et Christus quos condidit victor obtineat.

CAPUT XXV.

Unde habuit exorcizandi virtus initium, vel in quo mysterio divinis verbis hoc episcopus agat.

Exorcizandi virtus illius rei significatio fuit, quod lunaticum increpavit Jesus: *Exiit ab illo demonium* (Matth. xvii, 17). Ad instar hujus increpationis

S. Isid., ubi supra.

^b Baluz., nocturno, nostra est conjectura.

^c S. Isid., lib. ii de Offic., c. 30.

^d Hucusque verba sunt sancti Isidori loco ad oram laudate. Quæ sequuntur unde desumpta sint, nescimus. Ex illis colligit eruditus Martene (*Lib. 1 de antiq. Eccles. Ritibus, cap. 1, artic. 6, § 14*). Hispanos ab hoc ritu immittendi salis in os catechumenorum aliquandiu abstinuisse. Quod si de universa Hispania dictum velit, non facile concedere valemus, cum paulo antea scripserit Hildefonsi magister magnum Isidorus loco superius laudato: « Exorcizantur hi (catechumeni) primum, deinde saltem accipiunt, et uagantur, mysticasque hi salis significationes exponere pergat. Vero autem simile non est tam parvo intervallo temporis eam consuetudinem neque adeo in Hispania obsolevisse, ut ad externas Ecclesias referendum sit quod ait Hildefonsus: « li in

dominicæ increpat effam episcopus voce propria, sicut increpavit Dominus voce sua. Et hanc ipsam increpationem quam dicit episcopus, non ex humana conjectura, sed ex proprietate auctoritatis divinæ prophetis verbis aggreditur dicens: *Increpet Dominus in te, Satan, et increpet in te qui elegit Jerusalem* (Zach. iii, 2). Dehinc secundo imperans dicit: *Tibi dicitur, Satanas, Vade retro*. Ac deinde in tuba victoriæ tertio proclamatur: *Vicit leo ex tribu Juda, radix David* (Apoc. v. 5). Ita deinde hic exorcismus a ministris inchoatur: *Deprehensæ sunt insidiæ tuæ*. Sicque eadem increpatione exorcistarum pronuntiatione completur, donec omnes catechumeni sub exorcismis agantur. Est itaque ordinabiliter ordinatus ordo, ut primum increpationis sermo ex illa causa qui oritur ex illis et verbis aggrediatur. Nam quia exorcismus increpationis est sermo, bene inveniendo exoritur, dum sic inchoatur: *Increpet Dominus in te, Satan, et increpet in te qui elegit Jerusalem* (Zach. iii, 2). Secundo divina potestas inferitur, dum divinorum verborum imperium promulgatur dicendo: *Vade retro, Satanas* (Matth. iv, 10). Tertio potentia victoriæ demonstratur, quia Christus et dudum moriendo zabolium vicit, et in his qui credunt ac sequuntur eum quotidie vincit. Atque ideo vox in victoriam elevatur, dum dicitur: *Vicit leo ex tribu Juda, radix David* (Apoc. v, 5). Propter quod scriptum est: *Nunc princeps mundi ejicietur foras* (Joan. xii, 31), id est, de credentium cordibus expelletur. Et item hæc dicit Dominus: *Equidem et captivitas a forte tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto, salvum esse poterit* (Isaia xliv, 25); ostendens quod in victoriam Christi destructo imperio diaboli potuit homo ab ejus captivitate eripi et salvari

CAPUT XXVI.

Quod exorcizando catechumenos potestas diaboli auferatur.

Exorcizatur autem, id est, increpatur potestas zaboli, et insufflatur in his a quibus potestatis ejus dominator expellitur, ut renuntient ei sub cuius ditione obnoxii tenebantur, atque eruti a potestate tenebrarum, in Domini sui regnum per sacramentum baptismatis transferantur. ^d li in nonnullis locis, ut refertur, sales accipiunt, velut signi-

^d nonnullis locis, ut refertur, sales accipiunt. Sed ut hoc negare facile est, ita sententiam hanc planam reddere, difficile. Nobis si quis potuisse fieri dicat, ut inter Hispanensem et Toletanam Ecclesiam levis aliqua discipline diversitas intercessisset (quanquam conjectura magis quam positivo aliquo fundamento id niti videatur), non multum repugnavimus, animadvertentes quod paulo superius, cap. 21, scribit sanctus Hildefonsus de ritu deducendi catechumenos ætate minores ad sacerdotem per stramenta efficiorum in pœnitentiæ signum, cujus necdum erant capaces: cujus tamen ritus nulla reperitur mentio apud sanctum Isidorum, sicut et ipse Martene adnotavit. Hæc credibile est Hildefonsum non tantum consuetudinem suæ Ecclesiæ significasse, in qua nullus esset talis immittendi salis ritus, sed simul eam ab omni censura asserere voluisse supradictis verbis, rem esse indicans ad ecclesiasticam disciplinam

ficato sapientiæ condimento. Sed licet forsitan, ut dicitur, quia sola hoc antiquitas commendavit, adeo usquoquam non probatur. Quia vero ut catechumenis in adipiscendo fidei sacramento tradantur, evidenti sanctæ Scripturæ nullo documento monstratur, ideo nihil officii ubi non sit. Nam ad summum roborem quomodo valebunt, quæ ad proprietatem rei pertinere nulla sacræ auctoritatis serie vel per figuram vel per speciem demonstrantur?

CAPUT XXVII.

De exemplo Evangelii, secundum quod catechumeni oleo perunguntur.

Idem catechumeni post exorcismos quibus increpata et expulsa diaboli est potestas, ab eis unguuntur oleo, quod a sacerdote constiterit benedictum. Quæ unctio magno dominicæ operationis commendatur exemplo. Cum enim, ut Marcus evangelista refert, adduxissent ad Jesum surdum et mutum, deprecabantur eum, ut imponeret illi manum. *Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas, expuensque tetigit linguam ejus, et suspiciens in cælum ingemuit, et ait illi: Ephphetha, quod est, adaperire. Et statim apertæ sunt aures ejus, et solutum est vinculum linguæ ejus, et loquebatur recte* (Marc. vii, 32, 33). Quid est, quod Dominus surdum et mutum apprehendens in turba seorsum, mittit in auriculas digitos suos ut audiat, nisi quia Redemptor veniens genus humanum separavit a turba dæmonum, et a conversatione operum veterorum, atque per infusionem spiritualium munerum illi fidei dedit auditum? Nam sicut per digitum Dei Spiritus ejus, ita per digitos pluralitas significatur spiritualium gratiarum. Et quid est, quod expuens tangit linguam ejus, ut valeat loqui, nisi quia post auditum fidei sacramenta salutis hunc et agnoscere, et perficere facit? Spiritus enim Christi gratia est humanæ redemptionis, quæ de capite divinitatis ejus descendens, cognita per os humanitatis ipsius, confessionem et laudem suam intulit credituris. Quid autem, quod suspiciens in cælum ingemuit, nisi quia æqualitatem Patris habens, infirmitatem humanitatis, in qua pro nobis doluit, demonstravit? Quid vero est, quod ait *Ephphetha*, expositum est, quod est adaperire, statim apertæ sunt aures ejus, et solutum est vinculum linguæ ejus, et loquebatur recte, quia cum in illo gratia et operatio redemptionis accessit, tota virtute in laudem et dilectionem sui redemptoris erupit. Unde nec tacere, nec distorte potuit loqui, qui redemptionem suam in gloriam Redemptoris, ut loqueretur, et recte loqueretur, accepit.

CAPUT XXVIII.

Quod ordinate lectio Isaïæ prophetæ, Petri quoque apostoli, et Marci evangelistæ, exorcizationis in conventu ecclesiæ proferantur.

Hinc eodem exorcizationis tempore bene in conventu ecclesiæ, ante quam exorcismi dicantur, proferuntur lectio Isaïæ prophetæ in qua dicitur: *Nunquid*

spectantem, quæ cum nullo Scripturæ testimonio a Domino præceptam esse comprobaretur, sed antiquitate tantum commendaretur, esset quidem, ubi vi-

tolletur a forte præda, aut quod captum fuerit a robusto salvum esse poterit? Quia hæc dicit Dominus: Equidem et captivitas a forte tolletur, et quod ablatum fuerit, a robusto salvabitur (Isai. xlix, 24, 25) Item Petri ad gentes: *Vos autem, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes annuntietis ejus qui de tenebris vocavit vos in admirabile lumen suum* (I Petr. ii, 9). Marci quoque evangelistæ, quæ hujus ephphethationis revelat sacramentum, quæ superius et prolata est, et disserta: videlicet ut virtus Dei per victoriam crucis prædam humani generis a fortitudine diaboli tollens, faciat genus electum per regenerationis donum, regale quoque sacerdotium per dominium dictionum, et oblationem innocentie, atque contriti spiritus sacrificium, infundens illi auditum obedientiæ præceptorum, et dans ei rectæ fidei loquelam, atque suæ gloriæ hymnum.

CAPUT XXIX.

Quod mysterium salutis, quod semel Christo moriente est factum, quotidie fiat in his qui regenerari noscuntur.

Hoc quod generaliter in humano genere moriente Christo semel est factum, quotidie in regenerantium sit specialiter lavacro. Nam convertenti ex errore gentili post exorcismos tanguntur auricule oleo, ut accipiat auditum fidei, et sit vere spiritualium dictorum auditor. Similiter tangitur et os, ut cognitionem Redemptoris sui, traditam sibi symboli fidem corde credat ad justitiam, ore confitens proferat ad salutem; sicque solutis obstinatione concretis vinculis, recte loquatur magnificans Deum.

CAPUT XXX.

Quid sit, vel quare sit competens dictus.

Ex catechumeno fiat competens. Nam sicut ex eo quod Dei audiendo cognitionem, audiens dicitur, sic ex eo quod accepto Symbolo jam petit gratiam Dei, competens vocatur. Competentes dicuntur simul petentes, quomodo condescendentes, colloquentes, et concurrentes non aliud intelliguntur, nisi simul sedentes, loquentes, currentes. Ita quoque competentes nihil aliud sunt, quam simul petentes. Quid autem petunt nisi baptismatis sacramenta, per quæ possit a potestate tenebrarum erui, et accepta indulgentia peccatorum in Dei omnipotentis regnum transferri? Ut ergo quod petunt accipere mereantur, a vitiis corda, ab immunditiis mundare debent et corpora; abstinentes animam a delictis, corpus ab epulis; ut contritio cor humiliet, et justificet, abstinentia et castitas corpus extenuet, et emundet; quo animæ et corporis ex toto purificata substantia, quicquid contritio cordis, quicquid afflictio egerit carnis, totum ad dignitatem proficiat suscipiendæ regenerationis. Horum significantiam habuit Nicodemus, ille princeps Judæorum, qui nocte venerat ad Jesum, qui erat ex his qui crederant in nomine ejus, videntes signa et prodigeret, laudanda et retinenda; ubi vero non viguisset, non ideo Ecclesia illa condemnanda.

gia, quæ faciebat; qui in eo quod cum esset Dominus **A** Jesus Jerosolymis in Pascha in die festo docens, tam efficaciter ejus doctrinam audivit, ut crederet in nomine ejus, catechumenus, quod est audiens, fuit. In eo autem quod venit ad eum nocte, et dixit ei: *Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister; nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo* (Joan. III, 2), competentem se esse monstravit. Nam cum in templo docentem audivit, et visis signis credidit, vere audiens exstitit. Cum vero, licet in tenebris ignorantie ad lumen venit, quia nocte ad Jesum venit, et magistrum esse, et hunc a Deo venisse fatetur, atque jam ex magisterio doceri quærit, quia magistro debitum honorem dedit, ex tunc competens fuit, quia ejus doctrine credens audiendo fidem detulit, ejus magisterium petendo quæsit. Qui deinde promovetur ad gratiam baptismatis, quando hæc illi commendat responsio Salvatoris, dum subinfertur: *Respondit Jesus, et dixit ei: Amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denno, non potest videre regnum Dei* (Ibid.). Quid ergo? quia non sufficit catechumeno quod audit verbum Dei, non sufficit competenti quod petit gratiam ex magisterio Dei, necesse est ut renascatur ex aqua et Spiritu sancto, ut renatus sit particeps corporis et sanguinis Christi; et sicut ipse per fidem credidit in Christo, sic participando corpori Christi, credat se illi Christus. Hoc enim est quod dicitur: *Cum autem esset Jerosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus videntes signa ejus quæ faciebat. Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis* (Joan. II, 23, 2). * Quid est hoc? ecce Dominus credentibus se ipsum non credit semetipsum! Crediturusne est ergo se ipsum incredulis, et non credentibus? Nusquam prorsus. Sed catechumenus et competens jam credunt in Christum; sed quia non sunt renati ex aqua et Spiritu sancto, non participant corpori Christi, et ideo non se credidit illis Christus. Si dixerimus catechumenis: *Creditis in Christum*, respondent: *Credimus*, et signant se; jam crucem Christi portant in fronte, et non erubescunt de cruce Domini sui. Ecce credunt in nomine ejus. Interrogemus eos: Manducatis carnem Filii hominis, et bibitis sanguinem Filii hominis? Nesciunt quid dicimus, quia Jesus non se credidit eis. Jam vero quasi signum crucis habent in fronte. Jam de dono magna sunt. Necesse est renascantur, fiant ex servis filii, fiant ex adventitiis cives. Non enim nihil sunt, quia jam ad magnam domum pertinent. Et cum renati fuerint, tunc participibus corporis sui credet se ipsum Christus.

CAPUT XXXI.

De tradendo Symbolo.

Dehinc tradendum est Symbolum, ut is qui Domini præceptum audivit, qui divini magisterii gratiam petiit, veræ fidei regulam accipiat, secundum quam et fide, et operibus lavacro sanctificationis se reparatam exhibeat.

* S. Aug., tract. 11 in Joan. III, § 5, 4.

† S. Isid., lib. (11?) de Offic. c. 21.

CAPUT XXXII.

Qua ratione Symbolum constet.

Symbolum, quod competentes accipiunt, hac ratione Patres constare dixerunt. Dicunt enim quod cum audissent apostoli a Domino ut irent docere gentes prædicantes regnum Dei, et baptizarent eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, accepto Spiritu sancto post ascensionem Domini, quando insedit super eos in similitudinem ignis, et locuti sunt linguis omnium gentium, ut ad cognitionem veritatis nulla illis vel gens, vel loquela esset ignota, sed per eundem sanctum Spiritum omnibus omnimode loquerentur, corporaliter ab invicem discessuri, hoc inter se unius prædicationis Symbolum ediderunt, quo ubique euntes nihil dissonum, nihil varium nuntiarent, sed unam fidem unitis verbis edicerent, et ex omnibus sacris Scripturis instrumenta colligentes, unum hoc breve fidei ædificium construerent; de quo etiam per prophetam dictum fuerat: *Quia verbum breviatum faciet Dominus super terram* (Isai. x, 22). Itaque adhuc in unum positi, sancto Spiritu pleni, breve hoc prædicationis indicium conferendo inter se quid unusquisque sentiret, sibi met ediderunt, atque dandam hanc regulam credentibus statuerunt; ut quia multi futuri erant, qui se esse Christi apostolos simularent, et Christum non doctrina sana et integra prædicarent, ideo per hoc indicium agnosceretur, quod Christum veraciter nuntiaret, qui eum secundum hanc apostolicam regulam nuntiasset.

CAPUT XXXIII.

De Symboli nomine, et quid Symbolum sit.

Symboli nomen ex Græco, *collatio* vel *indicium* vertitur in Latinum, quod sit fœdus et cognitio fidei, in quo et sciatur quid creditur, et quod creditur nullatenus violetur. Indicium ergo est propter cognitionem; collatio propter inter multos unitæ definitionis communitatem. Nam indicium quod rem ignotam indiect, collatio quod sit communis loquelæ definitio. Hinc et in civilibus bellis, quia et armorum habitus, et sonus vocis, et mos unus, et institutio bellandi similis est, ne quælibet doli subreptio fiat, suis militibus unusquisque dux discreta symbola ponit, quæ Latine vel signa vel indicia dicuntur, ut occurrens forte, de quo dubium sit quam aciem sequatur, prodito symbolo, an adversarius sit, an proprius, agnoscat. Ad hoc autem sancti Patres hoc non membranis, sed memoriæ commendare jusserunt; ut non hoc lectio teneat, quæ ad ipsos etiam infidelis solet idipsum aliquid deferre; sed ex ipsius sanctæ apostolicæ definitionis traditione commendatum semper maneat fidelibus tenacitate memoriæ. Pro soliditate itaque initiandæ fidei bene discessuri ab invicem apostoli hoc unanimitatis indicium posuerunt. Quod Symbolum est signum vel indicium per quod agnoscitur Deus; quod ideo credentes accipiunt, ut sciant qualiter certamen fidei contra diabolum præparent; in quo cum pauca sint verba, conti-

* S. Isid., ubi supra.

nentur omnia sacramenta. In quo ideo ab apostolis A
breviatim collecta sunt ex omnibus Scripturis, ut
quia multi credentes vel litteras nescirent, vel scientes
occupati impedimento sæculi, Scripturas eis le-
gere non liceret, hoc corde et memoria retinentes,
sufficientem sibi haberent scientiam salutarem.

CAPUT XXXIV.

*Quod quinta feria ante Pascha reddendum est
Symbolum.*

Hoc Symbolum, quod competentes in die unctionis
accipiunt, aut per se, si majores ætate sunt, aut per
ora gestantium, si parvuli sunt, quinta feria ante
Pascha sacerdoti recitant atque reddunt; ut eorum
probata fide, merito perveniant ad vicinum resurre-
ctionis dominicæ sacramentum per fontis sacri ba-
ptismum.

CAPUT XXXV.

Quod catholica fides brevitate Symboli teneatur.

^a Est autem catholica fides in Symbolo nota fide-
libus, memoriæque mandata, quanta res passa est
brevitate sermonis, ut incipientibus atque lactentibus
eis qui in Christo renati sunt, nondum Scripturarum
divinarum diligentissima et spiritali tractatione atque
cognitione roboratis, paucis verbis credendum con-
stitueretur, quod multis verbis exponendum esset
proficientibus, et ad divinam doctrinam certa humi-
litate atque charitatis firmitate surgentibus.

CAPUT XXXVI.

Initium Symboli, et quid sit credulitas.

Est ergo tenor Symboli iste, et hic causarum ordo
quæ continentur in illo: *Credo in Deum Patrem om-
nipotentem.* Quid est *credo*? Credulitatem facio, id
est, vera esse confiteor quæ incognita audio. Creduli-
tas autem dicta, quod crescat animus ad invisam et
incognitam continentiam.

CAPUT XXXVII.

*Quod in Deo solo, non in rebus, sed de rebus adhi-
benda sit fides.*

In Symbolo firmitas, et quædam est separatio unitis
fidei, quæ ostenditur in Deum solum, et Deo credere,
non in quibuscunque cæteris rebus, id est in Deum
habere fidem, non autem in rebus, sed rerum habere
fidem. Credendum ergo est in Deum, et non in aliam
rem, quia fides in Deum, sicut et unus Deus, singu-
lari est specie habenda et retinenda; cæteris rebus
apponenda, non superponenda est fides. Credimus D
ergo in Deum. Credimus et sanctam ejus Ecclesiam
esse. Non autem credimus in Ecclesiam sicut in
Deum, quia Ecclesia non est Deus. Credimus autem
singulariter in Deum. Credimus et sequenter Eccle-
siam ejus esse. Ita quoque et deinceps credimus quæ-
cumque rectæ fidei regula nobis credere commenda-
rit. Patrem tantumdem Filii sui secundum divinam
generationem, juxta quod ad eum dicit: *Ex utero
ante luciferum genui te (Psal. cix, 3).*

CAPUT XXXVIII.

Quod ideo sit Deus omnipotens, quia omnia fecit.

^b Omnipotentem, quia solus omnia potuit, qui

^a S. Aug., de Fid. et Symb. c. 1.

^b S. Aug., ubi supra, c. 2.

omnia fecit; qui ita credendus est esse omnipotens,
ut omnia quæ sunt visibilia et invisibilia, ex nihilo
fecerit. Non enim aliquid esse potest, cujus creator
non esset, cum omnipotens esset, quia etsi aliquid
fecit ex aliquo, sicut hominem ex limo, non utique
fecit ex eo quod ipse non fecerat, quia terram, unde
limus est, ex nihilo fecerat. Et si ipsum cælum et
terram, id est mundum et omnia quæ in eo sunt, ex
aliqua materia fecerat, sicut scriptum est: *Qui fecit
mundum ex materia invisâ (Sap. xi, 18)*, vel etiam
informi, nullo modo credendum est illam materiam
de qua factus est mundus, quamvis informem, quam-
vis invisam, quocumque modo esset, per se ipsam
esse potuisse, tanquam coæternam et coævam Deo;
sed quemlibet modum suum quem habebat, ut quoquo
modo esset, et distinctarum rerum formas posset acci-
pere, non habebat nisi ab omnipotente Deo, cujus
beneficio est res non solum quæcumque formata, sed
etiam quæcumque formabilis. Inter formatam autem
et formabile hoc interest, quod formatam jam acci-
pit formam, formabile autem potest accipere. Sed
qui præstat rebus formam, ipse præstat etiam posse
formari, quoniam de illo et in illo est omnium spe-
ciosissima species incommutabilis, et ipse unus est
qui cuilibet rei, non solum ut pulchra sit, sed etiam
ut pulchra esse possit, attribuit. Quapropter rectis-
sime creditur omnia Deum fecisse de nihilo, quia
etiamsi de aliqua materia factus est mundus, eadem
ipsa materia de nihilo facta est, ut ordinatissimo Dei
munere prima capacitas formarum fieret, ac deinde
formarentur quæcumque formata sunt. Qui Pater,
quantum ad generationem divinitatis pertinet, tan-
tumdem Filii sui Pater est. Qui Filii cooperatur
ejus, quoniam per ipsum omnia facta sunt, et sine
ipso factum est nihil, et verbum, et veritas, et virtus,
et sapientia est ipsius.

CAPUT XXXIX.

*Quod Filius neque de nihilo, neque de aliqua est ma-
teria factus, sed tantumdem a Patre ineffabiliter
genitus.*

^c Hinc sequitur: *Credimus et in Jesum Christum
Filium Dei unicum, Deum et Dominum nostrum*; non
separatum a Deo Patre, sed et in se Deum, et cum
Patre unum Deum. Haque Deus cum Verbum genuit,
id quod est ipse, genuit; neque de nihilo, ne-
que de aliqua jam facta conditaque materia, sed de
se ipso id quod est ipse. Unde idem Deus Pater, qui
verissime se indicare animis cogitavit et voluit et
potuit, hoc ad se ipsum indicandam genuit, quod
est ipse qui genuit, id est, Verbum Deum, per quod
se cognoscere fecit. Quod Verbum virtus etiam ejus,
et sapientia dicitur, quia per ipsum operatur est, et
disposuit omnia; de quo propterea dicitur: *At-
tingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit om-
nia suaviter (Sap. viii, 1)*. Quamobrem unigenitus
Filius Dei neque factus est a Patre, quia sicut dicit
evangelista: *Omnia per ipsum facta sunt (Joan. 1, 3)*;

^c S. Aug., loc. cit., c. 3. 4.

neque ex tempore genitus, quoniam sempiternæ Deus sapiens sempiternam habet secum sapientiam suam. Neque impar est Patri, id est, in aliquo minor, quia et Apostolus dicit: *Qui cum in forma Dei esset constitutus, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo* (Philip. II, 6). Sed quoniam *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. I), eadem sapientia quæ de Deo genita est, dignata est etiam in hominibus creari. Quo pertinet illud: *Dominus creavit me in principio viarum suarum* (Proverb. VIII, 22). Viarum enim ejus principium caput Ecclesiæ, quod est Christus homine indutus, per quem vivendi exemplum nobis daretur, hoc est, via certa, qua perveniremus ad Deum. Non enim redire poterimus nisi humilitate, qui superbia lapsi sumus. Quapropter secundum id quod unigenitus est, non habet fratres; secundum id autem quod primogenitus est, fratres vocare dignatus est omnes (Luc. VIII, 21; Hebr. II, 11), qui post ejus et per ejus primatum in Dei gratiam renascimur per adoptionem filiorum Dei.

CAPUT XL.

Quod incarnatus Filius de Spiritu sancto et Maria virgine natus est.

* *Qui natus est de Spiritu sancto et Maria virgine.* Bene constemur, quia Dominus noster Jesus Christus, qui de Deo Deus, natus est de Spiritu sancto et virgine Maria, utraque substantia, divina scilicet atque humana, filius est unicus Dei Patris omnipotentis, de quo procedit Spiritus sanctus. Sed quomodo dicimus Christum natum de Spiritu sancto, si non eum genuit Spiritus sanctus? An quia fecit eum? Quia Dominus noster Jesus Christus, in quantum Deus est, omnia per ipsum facta sunt (Joan. I, 3); in quantum autem homo est, et ipse factus est, sicut Apostolus dicit: *Factus ex semine David secundum carnem* (Rom. I, 3). Sed cum illam creaturam, quam Virgo concepit et peperit, quamvis ad solam personam Filii pertinentem, tota Trinitas fecerit, neque enim separabilia sunt opera Trinitatis, cur in ea facienda solus Spiritus sanctus nominandus est? An et quando unus trium in aliquo opere nominatur, universa ^b opera Trinitatis intelligitur? Ita vero est, et exemplis doceri potest. Sed non est in hoc dicitur immorandus.

CAPUT XLI.

Quod Filius, cum dicatur natus de Spiritu sancto, non sit omnino filius Spiritus sancti.

c Illud movet, quomodo dictum sit natus de Spiritu sancto, cum filius nullo modo sit Spiritus sancti. Neque enim quia mundum istum fecit Deus, dici eum fas est Dei Filium, aut eum natum de Deo, sed factum, vel creatum, vel conditum, vel institutum ab illo, vel si quid hujusmodi recte possumus dicere. Hic ergo, cum constemur natum de Spiritu

sancto et virgine Maria, quomodo non sit filius Spiritus sancti, et sit filius virginis Mariæ, cum et de illo et de illa sit natus, explicare difficile est. Procul dubio quippe non sic de illo ut de patre; sic autem de illa ut de matre natus es

CAPUT XLII.

Quod non omne quod ex aliqua re nascitur, continuo ejusdem rei filium nuncupari conceditur.

d Non igitur concedendum est quidquid de aliqua re nascitur continuo ejusdem rei filium nuncupandum. Ut enim omittam aliter de homine nasci filium, aliter capillum, pediculum, lumbricum, quorum nihil est filius; ut ergo hæc omittam, quoniam tantæ rei deformiter comparantur, certe qui nascuntur ex aqua et Spiritu sancto, non aquæ filios eos rite dixerit quispiam, sed plane dicantur filii Dei Patris, et matris Ecclesiæ. Sic ergo de Spiritu sancto natus est Filius Dei Patris, non Spiritus sancti. Nam illud quod de capillo et cæteris diximus, ad hoc tantum valet, ut admoneamur non omne quod de aliquo nascitur, etiam filium ejus de quo nascitur, posse dici, sicut non omnes qui dicuntur alicujus filii, consequens est, ut etiam de illo nati esse dicantur, sicut sunt qui adoptantur. Dicuntur etiam filii gehennæ, non ex illa nati, sed in illam preparati, sicut filii regni præparantur in regnum. Cum itaque de aliquo nascatur aliquid etiam non eo modo ut sit filius, nec rursus omnis qui dicitur filius de illo sit natus cujus dicitur filius, profecto modus iste quo natus est Christus de Spiritu sancto non sicut filius, et de Maria virgine sicut filius, insinuat nobis gratiam Dei, qua homo nullis præcedentibus meritis ex ipso exordio naturæ suæ quo esse cæpit, Verbo Deo copuletur in tantam personæ unitatem, ut idem ipse esset filius Dei qui filius hominis, et filius hominis qui filius Dei; ac sic in naturæ humanæ susceptione fieret quodammodo ipsa gratia illi homini naturalis, quæ nullum peccatum posset committere. * Quæ gratia propterea per Spiritum fuerat significanda, quia ipse propriè sic est Deus, ut dicatur etiam Dei donum. Dono enim Dei, hoc est Spiritu sancto, concessa est nobis tanta humilitas tanti Dei, ut totum hominem, id est corpus, animam, et Spiritum, suscipere dignaretur in utero virginis, maternum corpus integrum inhabitans, integrum deserens.

CAPUT XLIII.

Quod utrumque sexum salvaverit Christus vir nascendo de femina.

f Ideoque detestandi sunt illi qui eundem Dominum nostrum Jesum Christum matrem Mariam negant in terris habuisse, cum illa dispensatio utrumque sexum et masculinum et femininum honoraverit, et ad curam Dei pertinere monstraverit, ^g non

^f Ibid., § 9.

^g Hunc locum mutilum in Baluziana Editione facile curavimus ac restitimus ex libris editis sancti Augustini de Fide et Symbolo, unde hæc omnia desumpta sunt. Nec tantum corruptus erat locus in

^a S. Aug., Enchirid., c. 38.

^b Lib. editi D. Aug., operari Trinitas intelligitur.

^c S. Aug., Enchirid., c. 38.

^d Ibid., c. 39, 40.

^e S. Aug., de Fid. et Symb., c. 4, § 8.

solum quem suscepit, sed illum etiam per quem A
suscepit, virum gerendo, nascendo de femina.

CAPUT XLIV.

Quod Virginis partus nihil injuriæ fecerit Christi divinitati.

* Nec nobis fidem istam minuat cogitatio mulie-
brium viscerum, ut propterea recusanda videatur
talis Domini nostri generatio, quod eam sordidi sor-
didam putant. Quia et *stultum Dei sapientius esse*
hominibus (I Cor. 1, 25), et *omnia munda mundis*
(Tit. 1, 15), verissime Apostolus dicit. Debent igitur
intueri, qui hoc putant, solis hujus radios, quem
certe non tanquam creaturam Dei laudant, sed
tanquam Deum adorant, per cloacarum fetores et
quæque horribilia usquequaque diffundi, et in his
operari secundum naturam suam, nec tamen inde B
aliqua contaminatione sordescere, cum visibilis lux
visibilibus sordibus sit natura conjunctior; quanto
minus igitur poterat pollui verbum Dei non corpo-
rum neque visibile de femineo corpore casto uti-
que, et mundissimo, atque singulariter glorioso,
ubi humanam carnem suscepit cum anima et spi-
ritu, quibus intervenientibus habitat majestas Verbi
ab humani corporis fragilitate secretius? Unde ma-
nifestum est nullo modo potuisse Verbum Dei ma-
culari humano corpore, quo nec ipsa anima humana
maculatur.

CAPUT XLV.

De nomine et judicio Pontii Pilati.

† Pilatus, os malleatoris, quia dum Christum ore
suo et justificat et condemnat, more malleatoris utra-
que ferit; cumque Judæorum consilium declinave-
rit, secundum voluntatem tamen Judæorum judicium
fieri permisit. Qui accepit aquam, et lavit manus,
ut in lavacro manus ejus gentilium opera purgaren-
tur, et ab impietate Judæorum, qui clamabant: *Cru-
cifige eum (Marc. xv, 15)*, nos faceret alienos. Qui
Judex contra Deum cogitavit ferre sententiam. Ille
vero non damnat oblatum, sed arguit offerentes,
quodam modo contestans, et dicens: Ego quidem
innocentem volui liberare; sed quoniam seditio ori-
tur, ego minister legum sum, vestra vox sangui-
nem fundit.

CAPUT XLVI.

Quare mortem crucis Christus elegerit.

‡ Hic Jesus, Dominus et Redemptor noster, cum D
esset omnipotens, tam divitem se in misericordia
demonstravit, ut qui vita est vivificans omnia, hu-
miliaret se factus obediens usque ad mortem, mor-
tem autem crucis (*Philip. 11, 8*). Ideo vero mortem
crucis elegit, ut damnationem, quam prævaricatio
ligni in paradiso contraxerat, crucis hujus patibu-
lum (deleteret).

Codice ms. sed et capitis sequentis divisio male a
librario excogitata (nec enim capitum sectiones, eo-
rumque tituli rudes, ac ræpissime semi-barbari a
sancto Hildefonso profecti sunt). Itaque illius hoc
exstat initium: « Non solum quem suscepit. . . sed
tanquam Deum adorant, per cloacarum fetores,
etc. » Nos, ut apparet, priora verba ad hujus capi-
tis finem, ad quem certe spectant, retulimus; de-

CAPUT XLVII.

De sacramento cr. cis.

§ Sacramentum autem crucis ita commendat
Paulus cum dicit: *Ut in charitate radicati et fun-
dati possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ
sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum*
(Ephes. 111, 18); id est crucem Domini, cujus lati-
tudo ducitur in transverso ligno quo extenduntur
manus, longitudo a terra usque ad ipsam latitudi-
nem, quo et a manibus et infra totum corpus affi-
gitur, altitudo a latitudine sursum usque ad sum-
mum quo adhæret capit, profundum quod terræ
infixum absconditur. Quo signo crucis omnis actio
Christiana describitur. In latitudine itaque bene
operari in Christo; in altitudine sperare cœlestia
sacramenta, non profanare; in profundo radicos
et fundatos in charitate consistere. Est ergo latitudo
crucis actio boni operis, quæ per expansionem ma-
nuum demonstratur. Est latitudo crucis perseve-
rantia bonæ actionis quæ per tolerantiam longani-
mitatis servat virtutem passionis. Est altitudo cru-
cis spes futurorum bonorum, per quam sine profa-
natione. . . et radicati sunt immobiles et ad
perseverantiam inter passiones, et ad remunerationem
propter veram spem.

CAPUT XLVIII.

De sepultura Christi.

¶ Sepultura illa cum creditur, sit recordatio novi mo-
numenti, quod resurrecturo ad vitæ novitatem præ-
beret testimonium, sicut nascituro uterus virginalis.
Nam sicut in illo novo monumento nullus alius mor-
tuus sepultus est, nec ante nec postea quidquam
mortale conceptum est.

CAPUT XLIX.

*Quod neque deitate, neque carne, sed in anima Chri-
stus descenderit in infernum.*

¶ Descendit ad inferna. Cum Christus tempore mor-
tis suæ secundum carnem fuerit in sepulcro, secun-
dum divinitatem fuerit ubique, quia cælum et ter-
ram ipse implet (*Jerem. xxxiii, 24*), et est lux quæ
in tenebris lucet, quamvis eam tenebræ non com-
prehendant (*Joan. 1, 5*); restat quod in anima de-
scenderit in inferno, quia juxta humanam humilita-
tem. Per carnem itaque in sepulcro, per animam in
inferno mortis suæ tempore fuit; per divinitatem ve-
ro incommutabilem nunquam de paradiso defuit, qui
ubique præsens manet semper et mansit. Est autem
sensus multo expeditior, et a diversis ambiguitatibus
liber, si non secundum id quod homo erat, sed secun-
dum id quod Deus erat, Christus dixisse latroni acci-
piatur: *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. xxiii, 43)*.
Homo quippe Christus illo die secundum carnem sepul-

inde asterisco de lacuna in ms. sita admoniti, ini-
tium sequentis fecimus a verbis ipsis, quibus prose-
quitur Augustinus; eoque sensus manet planus et
rectus, totusque locus perfecte restitutus.

* S. Aug., de Fid. et Symb., c. 4, § 10.

† S. Isid., Etym. lib. vii, c. 10.

‡ S. Isid., lib. 1 de Offic., c. 30.

cro, secundum animam in inferno futurus erat. Deus vero idem ipse Christus ubique semper est. Est enim virtus et sapientia Dei, de qua scriptum est: Quod attingat a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia suaviter (*Sap. viii, 1*). Ubiunque sit ergo paradus, quisquis beatorum ibi est, cum illa ibi est, qui ubique est.

CAPUT LI.

De somno mortis et gloria resurrectionis Christi.

Tertia die resurrexit vivus a mortuis, juxta quod dictum est: Ego dormivi, et quievi, et resurrexi, quoniam Dominus suscitavit me (Psal. iii, 6), id est: Dormivi in cruce somno mortis; quievi in sepulchro tempore triduanæ quietis; surrexi vivus a mortuis in gloria resurrectionis. Et bene tertia die resurrexit, quia totius Trinitatis virtute assumptus, et mortuus homo, et suscitatus a morte, ipse primogenitus consecutus fratribus, quos in adoptionem filiorum Dei vocavit, quos participes et coheredes suos esse dignatus est; ut qui erat unigenitus natus ex Deo solus, esset primogenitus ex mortuis inter homines multos, et dignaretur servos vocare fratres dicens: Ite, dicite fratribus meis ut eant in Galilæam. Ibi me videbunt (Matth. xxviii, 10).

CAPUT LI.

De ascensione in cælis corporis Christi. Et non querendum ubi sit id ipsum corpus. Quæ cælorum latitudo promissa est fidelibus cunctis.

Ascendit in cælum, sedet ad dextram Dei Patris omnipotentis. Ubi et quomodo sit in cælo dominicum corpus, curiosissimum et supervacuum est querere. Tantummodo in cælo esse credendum est. Non enim est fragilitatis nostræ cælorum secreta discutere, sed et nostræ fidei de Domini corporis dignitate sublimia et honesta sentire. Quem beatitudinis locum etiam nobis promisit dicens: Erunt sicut angeli in cælis (*Marc. xii, 25*) in illa civitate, quæ est mater omnium nostrum, Jerusalem æterna in cælestibus.

CAPUT LII.

Quid sit sessio, et dextera Dei,

Credimus etiam quod sedet ad dexteram Patris. Nec ideo tamen quasi humana forma circumscriptum esse arbitrandum est, ut de illo cogitantibus dextrum et sinistrum latus animo occurrat, aut id ipsum, quod sedere Pater dicitur, flexis poplitibus fieri putandum est, ne illud incidamus sacrilegium in quo execratur Apostolus eos qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis (*Rom. i, 23*). Ad dexteram ergo intelligendum est dictum esse in summa beatitudine, ubi justitia, pax et gaudium est; sicut ad sinistram hædi constituntur (*Matth. xxv, 35*), id est, in miseria, propter iniquitatis labores atque cruciatus. Sedere ergo quod dicitur Deus, non membrorum positionem, sed judicariam significat potestatem, qua illa majestas nunquam caret, semper dignis digna distri-

^a S. Aug., de Fid. et Symb., c. 5, § 13.

^b Ibid., c. 7.

^c Ibid., c. 8.

buendo, quamvis extremo judicio multo manifestius inter homines unigeniti Filii Dei judicis vivorum atque mortuorum claritas indubitata fulsura sit, et veritas hominis aperta visura.

CAPUT LIII.

Quid accipiendum est, vivis et mortuis, quos judicare venturus est Christus.

Inde venturus judicare vivos et mortuos. Istitis nominibus sive justi et peccatores significantur, sive quos tunc ante mortem in terris inventurus est, appellati sunt vivi, mortui vero qui in ejus adventu resurrecturi sunt. Hæc dispensatio temporalis non tantum est sicut illa generatio secundum Deum, sed etiam fuit, et erit. Nam sicut Dominus noster in terris, et nunc est in cælo, et erit in claritate venturus judex vivorum atque mortuorum. Ita enim veniet sicut ascendit, secundum auctoritatem quæ apostolorum Actibus continetur (*Act. i, 11*), id est, in eadem veritate carnis, et immutabilitate assumpti hominis. Ex hac itaque temporali dispensatione loquitur in Apocalypsi, ubi scriptum est: *Hæc dicit qui est, et qui fuit, et qui futurus est (Apoc. i, 8)*. De quibus vivis et mortuis judicandis non inconveniens alia quorundam sententia est quæ ita dicit: Quod autem dicitur judicare vivos et mortuos, non quod alii vivi, alii mortui ad judicium veniant, sed quod animam simul judicabit et corpora; in quibus vivos animas, mortuos corpora nominavit, sicut et ipse Dominus in Evangelio dicit: *Nolite timere eos qui corpus occidere possunt, animæ vero nihil possunt facere. Sed timete potius eum qui potest animam et corpus perdere in gehennam (Matth. x, 28)*.

CAPUT LIV.

Quod interposita dispensatio assumpti hominis paulo longius reddidit commemorationem Spiritus sancti ab ordine Trinitatis.

Credo in sanctum Spiritum. Hæc quæ in superioribus paulo latius de Christo sunt tradita, ad incarnationis et passionis ejus mysterium pertinent; quæ dum media intercedunt personæ ipsius coapta, sancti Spiritus commemorationem paulo longius reddiderunt. Cæterum si solius divinitatis ratio habeatur, eo modo quo in principio dicitur: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum, ita jungitur, et Spiritum sanctum*. Illa vero omnia quæ de Christo memorantur, ad dispensationem carnis, ut diximus, spectant. Igitur in sancti Spiritus commemoratione adimpletur mysterium Trinitatis.

CAPUT LV.

Quod Spiritus sanctus Deus est ex Patre Filioque procedens.

Spiritus sanctus ideo prædicatur Deus, quia ex Patre Filioque procedit, et substantiam eorum habet. Neque enim aliud de Patre procedere potuit, quam quod ipse est Pater, id est Deus.

^d Caput hoc, et quæ sequuntur usque ad cap. 71 inclusive, omnia ex sancto Isidoro (*Etym. lib. vii, cap. 3*).

CAPUT LVI.

Quare dicatur spiritus.

Spiritus sanctus autem dicitur secundum id quod aliquid refertur spirans. Et spirans utique spiritu spirans est, et ex eo appellatus spiritus est. Proprio autem modo quodam dicitur Spiritus sanctus secundum quod refertur ad Patrem, et Filium, quod eorum spiritus sit. Nam et hoc nomen, quod spiritus dicitur, non semper secundum id est quod refertur ad aliquid, sed secundum id quod aliquam naturam significat. Omnis enim incorporea natura spiritus in Scripturis sacris appellatur. Unde non tantum Patri, et Filio, et Spiritui sancto, sed omni rationali creaturæ et animæ hoc vocabulum congruit.

CAPUT LVII.

Quare dicatur Spiritus sanctus.

Ideo Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris et Filii sanctitas est. Nam cum sit et Pater spiritus, et Filius spiritus, et Pater sanctus, et Filius sanctus, proprie tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tanquam sanctitas coessentialis et consubstantialis amborum.

CAPUT LVIII.

Quod Spiritus sanctus nec genitus dicitur, nec ingentus, sed procedens tantum.

Spiritus sanctus ideo non dicitur genitus, ne duo in Trinitate filii suspicentur. Ideo non prædicatur ingentus, ne duo patres in ipsa Trinitate credantur. Procedens autem dicitur testimonio Domini dicentis: *Multa adhuc habeo, quæ vobis loquar, sed non potestis illa audire modo. Veniet autem Spiritus veritatis, qui a Patre procedet, et de meo accipiet. Ille vobis indicabit omnia (Joan. xvi, 12, 13).* Hic autem non solum natura procedit, sed semper ad peragenda opera Trinitatis indesinenter procedit.

CAPUT LIX.

Quid interest inter nascentem Filium et procedentem Spiritum sanctum.

Hoc interest inter nascentem Filium et procedentem Spiritum sanctum, quod Filius ex uno nascitur, Spiritus sanctus ex utroque procedit. Et ideo dicit Apostolus: *Qui autem spiritum Christi non habet, hic non est ejus (Rom. viii, 9).*

CAPUT LX.

Quod Spiritus sanctus ex opere angelus dicatur.

Spiritus sanctus ex opere etiam angelus intelligitur. Dicitum est enim de illo: *Et quæ ventura sunt annuntiabit vobis (Joan. xvi, 13).* Et utique angelus Græce et Latine nuntius interpretatur. Unde et duo angeli apparuerunt Loth (Genes. xix, 1), in quibus Dominus singulariter appellatur, quos intelligimus Filium et Spiritum sanctum, nam Pater nunquam legitur missus.

CAPUT LXI.

Quare Spiritus sanctus Paracletus vocetur.

Spiritus sanctus quod dicitur Paracletus, a consolatione dicitur. Paraclisis enim Latine *consolatio* appellatur. Christus enim eum apostolis lugentibus misit, postquam ab eorum oculis ipse in cælum ascendit. Consolator enim tristibus mittitur secun-

A dum illam ejusdem Domini sententiam: *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur (Matth. v, 4).* Ipse etiam dixit: *Tunc lugebunt filii sponsi, cum ab eis ablati fuerit sponsus (Matth. ix, 15).* Item paracletus pro eo quod consolationem præstat animabus, quæ gaudium temporale amittunt. Alii paracletum Latine oratorem, vel advocatum, interpretantur. Ipse enim Spiritus sanctus dicit, ipse docet, per ipsum datur sermo sapientiæ, ab ipso sancta Scriptura inspirata est.

CAPUT LXII.

Quare Spiritus sanctus septiformis dicitur.

Spiritus sanctus ideo septiformis nuncupatur propter dona quæ de unita ejus plenitudine particulatim quique, ut digni sunt, consequi promerentur. Ipse enim spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, spiritus timoris Dei (Isai. xi, 2).

CAPUT LXIII.

Quod ad Trinitatem referatur spiritus rectus, spiritus sanctus, et spiritus principalis.

Spiritus autem principalis in Psalmo quinquagesimo legitur; ubi quia tertio spiritus repetitur, nonnulli Trinitatem intellexerunt, ideo quia scriptum est: *Deus spiritus est (Joan. iv, 24).* Quod enim non est corpus, et tamen est, videtur restare ut spiritus sit. Intelligunt ergo ibi nonnulli Trinitatem significari; in spiritu principali Patrem, in spiritu recto Filium, in spiritu sancto Spiritum sanctum.

CAPUT LXIV.

Quare Spiritus sanctus donum dicitur.

Sanctus spiritus ideo donum dicitur eo quod datur. A dando enim donum est nuncupatum. Notissimum est enim Dominum Jesum Christum, cum post resurrectionem a mortuis ascendisset in cælum, dedisse Spiritum sanctum, quo credentes impleti linguis omnium gentium loquebantur. In tantum autem donum Dei est, in quantum datur eis qui per eum diligunt Deum. Apud se autem Deus est. Apud nos autem donum est. Sed sempiternæ Spiritus sanctus donum est, distribuens singulis, prout vult, gratiarum dona. Nam et prophetias quibus vult impertit, et peccata quibus volet dimittit. Nam peccata sine Spiritu sancto non donantur.

CAPUT LXV.

D *Quare Spiritus sanctus charitas et gratia nuncupetur.*

Spiritus sanctus inde proprie charitas nuncupatur, vel quia naturaliter eos a quibus procedit conjungit, et se unum cum eis esse ostendit, vel quia in nobis id agit, ut in Deo maneamus, et ipse in nobis. Unde et in donis Dei nihil majus est charitate; et nullum est majus donum Dei, quam Spiritus sanctus. Ipse est et gratia, quæ, quia non meritis nostris, sed voluntate divina gratis datur, inde gratia nuncupatur. Sicut autem unicum Dei Verbum proprie vocamus nomine sapientiæ, cum sit universaliter et Spiritus sanctus, et Pater ipsa sapientia; ita Spiritus sanctus proprie nuncupatur vocabulo charitatis, cum sit et Pater, et Filius universaliter charitas.

CAPUT LXVI.

Quare Spiritus sanctus Dei digitus dicatur.

Spiritus sanctus digitus Dei esse in libris Evangelii apertissime declaratur. Cum enim unus ex evangelistis dixerit : *In digito Dei ejicio daemonia* (Luc. xi, 20), alius hoc ita dixit : *In spiritu Dei ejicio daemonia* (Matth. xii, 28). Unde et digito Dei scripta lex est data die quinquagesimo ab occisione agni (Exod. xxxi, 18). Et die quinquagesimo venit Spiritus sanctus a passione Domini nostri Jesu Christi (Act. ii, 2). Ideo autem dicitur digitus, ut ejus operatoria virtus cum Patre et Filio significetur. Unde et Paulus ait : *Hæc autem omnia operatur unus atque idem spiritus, dividens singulis prout vult* (I Cor. xii, 11). Sicut autem per baptismum in Christo morimur et renascimur, ita Spiritu signamur, quod est **B** digitus Dei et spiritale signaculum.

CAPUT LXVII.

Quare Spiritus sanctus in columbæ specie venisse testatur.

Spiritus sanctus ideo in columbæ specie venisse scribitur, ut natura ejus per avem simplicitatis et innocentie declararetur. Unde et Dominus : *Estote, inquit, simplices sicut columbæ* (Matth. x, 16). Hæc enim avis corporaliter ipso felle caret, habens tantam innocentiam et amorem.

CAPUT LXVIII.

Quare Spiritus sanctus ignis nomine appellatur.

Spiritus sanctus ideo nomine ignis appellatur propter quod in apostolorum Actibus (Act. ii, 3) **C** per divisionem linguarum ut ignis apparuit, qui et insedit super unumquemque eorum. Propterea autem diversarum linguarum gratiam apostolis dedit, ut idonei efficerentur fidelium eruditione populorum. Quod vero supra singulos sedisse memoratur, id causa est, ut intelligatur per plures non fuisse divisus, sed mansisse in singulis totus, sicut fere ignibus mos est. Hanc enim habet naturam ignis accensus, ut quanti ad eum, quanti ad crinem purpurei splendoris aspexerint, tantis visum suæ lucis impertiat, tantis ministerium sui muneris tribuat, et ipse nihilominus in sua integritate permaneat.

CAPUT LXIX.

Quare Spiritus sanctus aquæ nomine dicatur.

Spiritus sanctus nomine aquæ appellatur in Evangelio, Domino clamante et dicente : *Si quis sitit, veniat ad me et bibat. Qui credit in me, flumina aquæ vivæ fluent de ventre ejus* (Joan. vii, 37). Evangelista autem exposuit unde : *Hoc enim dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.*

CAPUT LXX.

Quod aliud sit aqua sacramenti, aliud aqua Spiritus sancti.

Sed quæ significat spiritum Dei. Aqua enim sacramenti visibilis est. Aqua Spiritus invisibilis est. Ista abicit corpus, et significat quod sit in anima. Per il-

• S. Aug., de Fid. et Symb., c. 21.

• S. Isid., Etym. l. viii, c. 1, ex quo et tria capita sequentia desumpta sunt.

A lum autem Spiritum sanctum ipsa anima mundatur et saginatur.

CAPUT LXXI.

Quare Spiritus sanctus unctio dicatur.

Spiritus sanctus ideo unctio dicitur, Joanne attestante apostolo, quia sicut oleum naturali pondere superfertur omni liquori, ita in principio superferebatur Spiritus sanctus aquis. Unde et Dominus oleo exultationis, hoc est, Spiritu sancto fuisse legitur unctus. Sed et Joannes apostolus Spiritum sanctum unctionem vocat dicens : *Et vos, inquit, unctionem, quam accepistis ab eo, permaneat in vobis, et necesse non habetis ut aliquis doceat vos, sed sicut unctio ejus docet vos de omni re* (I Joan. ii, 2). Ipse est enim Spiritus sanctus unctio invisibilis.

CAPUT LXXII.

Quod ideo sancta Ecclesia creditur, quia in illa dilectio proximi demonstratur.

• *Sanctam Ecclesiam catholicam.* Hæc fides est de Deo conditore, et de renovatore nostro, de qua usque hactenus est tractatum. Sed quoniam dilectio non tantum in Deum nobis imperata est, cum dictum est : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua*, sed etiam in proximum, nam : *Diliges. inquit, proximum tuum, tanquam te ipsum* (Matth. xxii, 37, 39); nisi autem ista fides congregationem societatemque hominum teneat, in qua fraterna charitas operetur, minus fructuosa est; credimus et sanctam Ecclesiam utique catholicam.

CAPUT LXXIII.

De nomine Ecclesiæ catholicæ.

• *Ecclesia Græcum est, quod in Latinum vertitur convocatio, propter quod omnes ad se vocet.* Catholica universalis, καθόλου, id est, secundum totum. Non enim sicut conventicula hæreticorum in aliquibus regionum partibus coarctatur, sed per totum terrarum orbem dilatata diffunditur. Quod etiam Apostolus approbat ad Romanos dicens : *Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo* (Rom. i, 8). Hinc et universitas ab una cognominata est, propter quod in unitatem colligitur. Unde Dominus in Evangelio : *Qui mecum non colligit, spargit* (Matth. xii, 30); id est, qui in unitatem meam non colligitur a me divisus, in dispersionis perditione dissipatur.

CAPUT LXXIV.

Quare Ecclesiæ, cum una sit, septem scribantur.

Cur autem Ecclesiæ, cum una sit, septem scribantur, nisi ut una catholica septiformi plena Spiritu designetur? sicut et de Domino novimus dixisse Salomonem : *Sapientia edificavit sibi domum, excidit columnas septem* (Prov. ix, 1). Quæ tamen septem una esse non ambiguntur, dicente Apostolo : *Ecclesia Dei vivi, quæ est columna et firmamentum veritatis* (I Tim. iii, 15).

CAPUT LXXV.

Unde inchoavit Ecclesia, vel quare dicatur Sion, vel Jerusalem.

Inchoavit autem Ecclesia a loco, ubi venit de caelo Spiritus sanctus, et implevit uno loco sedentes. Peregrinatione autem praesenti Ecclesia Sion dicitur, eo quod in hujus peregrinationis longitudine posita promissionem rerum caelestium speculatur. Et idcirco Sion, id est, speculatio, nomen accepit. Pro futura vero patriae pace Jerusalem vocatur. Nam Jerusalem pacis visio interpretatur. Ibi enim absorpta omni adversitate pacem, quae est Christus, praesenti possidebit obtutu.

CAPUT LXXVI.

Quid distet inter Ecclesiam et Synagogam.

Synagoga Graece congregatio dicitur. Quod proprium nomen Judaeorum populus tenuit; ipsorum enim proprie Synagoga dici solet, quamvis et Ecclesia dicta sit. Nostram vero Apostoli nunquam Synagogam dixerunt, sed semper Ecclesiam, sive discernendi causa, sive quod inter congregationem, unde Synagoga, et convocationem, unde Ecclesia nomen accepit, distat aliquid: quod scilicet congregari et pecora solent, quorum et greges proprie dicimus; convocari autem majus est utentium ratione, sicut sunt homines.

CAPUT LXXVII.

Quod in Ecclesiam sanctam Spiritus sanctus Novum et Vetus Testamentum plenissime inspiravit.

In quam sanctam Ecclesiam Spiritus sanctus in Veteri Testamento Legem et Prophetas, in Novo Evangelium et Apostolos inspiravit. Unde et Paulus dicit: *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum* (II Tim. III, 16). Et ideo quae sint Novi ac Veteris Instrumenti volumina, quae secundum majorum traditionem per eundem sanctum Spiritum inspirata eruduntur, et Ecclesiis Christi tradita esse noscuntur, competit in hoc loco evidenti numero, sicut ex Patrum monumentis accepimus, designare.

CAPUT LXXVIII.

Quae auctoritas Scripturarum in Ecclesiis primum sit sequenda.

In ipsis autem canonicis Scripturis Ecclesiarum catholicarum illa plurimum auctoritas est sequenda, in ter quas sane illae sint, quae apostolicas sedes habere, et epistolas accipere meruerunt. Tenebitur igitur hic modus in Scripturis sanctis canonicis, ut eas quae ab omnibus accipiuntur Ecclesiis catholicis, praeponantur eis quas quaedam non accipiunt. In eis vero quae non accipiuntur ab omnibus, praeponantur ea quas plures gravioresque accipiunt, eis quas pauciores minorisque auctoritatis Ecclesiae tenent. Si autem aliae inveniantur a pluribus, aliae a gravioribus haberi, quanquam hoc inveniri non possit, aequalis tamen auctoritatis eas habendas puto.

* Hoc et duo sequentia cap. ex Aug., de Doct. Christ., c. 8, 9

A

CAPUT LXXIX.

Qui libri continentur in canone utriusque Testamenti.

Totus autem canon Scripturarum, in quo jam considerationem versandam dicimus, his libris continetur: quinque Moysi, id est, Genesi, Exodo, Levitico, Numeris, Deuteronomio; et uno libro Jesu Nave, uno Judicum, uno libello qui appellatur Ruth, qui magis ad Regnorum principium videtur pertinere; deinde quatuor Regnorum, et duobus Paralipomenon non consequentibus, sed quasi a latere adjunctis simulque pergentibus. Haec est historia, quae sibi met adnexa tempora continet, atque ordinem rerum. Sunt aliae tanquam ex diverso ordine, quae neque huic ordini, neque inter se convertuntur; sicut est Job, et Tobias, et Esther, et Judith, et Machabaeorum libri duo, et Esdrae duo, qui magis subsequi videntur ordinatam illam historiam usque ad Regnorum vel Paralipomenon terminatam. Deinde Prophetae, in quibus David unus liber Psalmorum; Salomonis tres, Proverbia, Cantica Canticorum, et Ecclesiastes. Nam illi duo libri unus qui Sapiencia, et alius qui ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur; nam Jesu filius Sirach eos conscripsisse constantissime perhibetur: qui tamen, quoniam in divina auctoritate recipi meruerunt, inter propheticos numerandi sunt. Reliqui sunt eorum libri, qui proprie prophetae appellantur, duodecim prophetarum libri singuli, qui connexi sibi met, quoniam nunquam sejuncti sunt, pro uno habentur. Quorum Prophetarum nomina sunt haec: Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michaeas, Nabum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias. Deinde quatuor prophetae sunt majorum voluminum, Isaias, Jeremias, Daniel, Ezechiel. His quadraginta quatuor libris Testamenti Veteris terminatur auctoritas. Novi autem quatuor libris Evangelii secundum Matthaeum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Joannem; quatuordecim Epistolis apostoli Pauli, ad Romanos una, ad Corinthios duabus, ad Galatas una, ad Ephesios una, ad Philippenses una, ad Thessalonicenses duabus, ad Colossenses una, ad Timotheum duabus, ad Titum una, ad Philemonem una, ad Hebraeos una; Petri duabus, tribus Joannis, una Judae, et una Jacobi; Actibus apostolorum libro uno, et Apocalypsi Joannis libro uno.

CAPUT LXXX.

Quod omnes sanctae auctoritatis libri vel memoria tenendi sunt, vel omnino incogniti non habendi.

In his omnibus libris timentes Deum, et pietate mansueti quaerunt voluntatem Dei. Cujus operis et laboris prima observatio est, nosse istos libros, et si nondum ad intellectum, legendo tamen vel mandare memoriae, vel omnino incognitos non habere.

CAPUT LXXXI.

De remissione peccatorum.

* Remissionem peccatorum. Bene post commemorationem nostrae Ecclesiae in ordine confessionis po-

b Lib. editi de Doct. Christi, in auctoritatem.

c S. Aug. Enchirid., c. 61.

natur remissio peccatorum. Per hanc enim stat Ecclesia quæ in terris est. Per hanc non perit, quod perierat, et inventum est. Excepto quippe baptismatis munere, quod contra peccatum originale donatum est, ut quod generatione attractum est, regeneratione detrahatur; activa quoque peccata, quæcunque corde, ore, opere, cogitatione, sermone commissa invenerit, tollit; hac ergo excepta magna indulgentia, unde incipit hominis renovatio, in qua solvitur omnis reatus et ingeneratus, et additus, ipsa etiam vita cætera jam ratione utentis ætatis, quantalibet præpoleonat fecunditate justitiæ, sine peccatorum remissione non agitur. Quoniam filii Dei, quandiu mortaliter vivunt, cum morte condigunt. Et quamvis de illis sit veraciter dictum, *quod qui spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei (Rom. viii, 14)*; sic tamen spiritu Dei excitantur, et tanquam filii Dei proficiunt ad Deum, ut etiam spiritu suo, maxime aggravante corruptibili corpore, tanquam filii hominis, in quibusdam humanis motibus deficiant ad seipsos, et ideo peccent. Interest quidem quantum; neque enim quia peccatum est omne crimen, ideo etiam crimen est omne peccatum. Itaque sanctorum hominum vitam, quandiu in hac morte vivitur, inveniri posse dicimus sine criminæ. *Peccatum autem si dixerimus quia non habemus, ait sanctus Apostolus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est (I Joan. 1, 8)*. Sed neque de ipsis criminibus, quamlibet magnis, remittendis in sancta Ecclesia Dei misericordia desperanda est agentibus penitentiam secundum modum sui cuiusque peccati.

CAPUT LXXXII.

Quod in actione penitentia non consideranda est mensura temporis, sed doloris; quodque non nisi in Ecclesia possunt remitti peccata.

↳ In actione autem penitentia, ubi tale commissum est, ut is qui commisit a Christi etiam corpore separaretur, non tam consideranda est mensura temporis quam doloris. Cor etiam contritum et humiliatum Deus non spernit (*Psal. l, 19*). Verum quia plerumque dolor alterius cordis oculus est alteri, nec in aliorum notitiam per verba vel quæcunque alia signa procedit, cum sit coram illo, cui dicitur: *Gemitus meus a te non est absconditus (Psal. xxxvii, 10)*; recte constituuntur ab his qui præsent Ecclesiis tempora penitentia, ut fiat satis Ecclesie, in qua remittantur ipsa peccata; extra eam quippe non remittuntur. Ipsa enim proprie Spiritum sanctam pignus accepit, sine quo non remittantur ulla peccata, ita ut quibus dimittantur, vitam consequantur æternam.

CAPUT LXXXIII.

De evidenti carnis resurrectione.

• *Carnis resurrectionem, et vitam æternam.* Hæc visibilis quæ proprie dicitur caro, sine dubitatione credenda est resurgere. Videtur enim Paulus apostolus eam tanquam digito ostendere, cum dicit: *Oporet corruptibile hoc induere incorruptionem (I Cor.*

xv, 53). Qui enim dicit hoc, in eam quasi diglitum intendit. Quod autem visibile est, digito ostenditur, quoniam posset etiam anima corruptibilis dici; nam vitis morum ipsa corrumpitur. *Et mortale hoc induere immortalitatem cum legitur, eadem significatur visibilis caro, quia in eam identidem velut diglitum intenditur.* Potest enim et anima sicut corruptibilis propter morum vitia, ita etiam mortalis dici. *Mors quippe animæ est apostatata a Deo (Ecclesi. x, 14)*. Quod primum ejus peccatum in paradiso sacris litteris continetur. Resurget igitur corpus secundum Christianam fidem, quæ fallere non potest.

CAPUT LXXXIV.

Quod in resurrectione nihil pereat de humana carne; sed quodcunque in quamlibet perditionem dispersum existerit vel consummatum, totum ad illam animam redeat, quæ hanc, cum viveret, animavit.

↳ Non autem perit Deo terrena materies, de qua mortalium creatur caro. Sed in quamlibet pulverem cineremve solvatur, in quoslibet halitus aurasque diffugiat, in quamcunque aliorum corporum substantiam, vel in ipsa elementa vertatur, in quorumcunque animalium aut etiam hominum cibum cedat, carnemque mutetur, illi animæ humanæ puncto temporis redit, quæ illam primitus, ut homo fieret, cresceret, viveret, animavit.

CAPUT LXXXV.

Quod omnipotens Deus mirabiliter atque ineffabiliter ex toto, quo caro constat, eam in resurrectione mirabili celeritate restituit. De exemplo quoque statuæ solubilis metalli, qua quomodo resurrectio fieri possit, monstratur.

↳ Ipsa itaque terrena materies, quæ discedente anima sit cadaver, non ita resurrectione reparabitur, ut ea quæ dilabuntur, et in alias atque alias aliarum rerum species formasque vertantur, quamvis ad corpus redeant unde dilapsa sunt, ad easdem quoque corporis partes ubi fuerunt, redire accessit. Alioquin si capillis capitis reddit quod tam crebra torsura detraxit, si unguibus quod toties dempsit exsecutio, immoderata et indecens cogitantibus, et ideo resurrectionem carnis non credentibus occurrit informitas. Sed quemadmodum si statuæ cuiuslibet solubilis metalli aut igne liquesceret, aut contereretur in pulverem, aut confunderetur in massam, et eam vellet artifex rursus ex illius materiae quantitate reparare, nihil interesset ad ejus integritatem, quæ particula materiae cui membro statuæ redderetur, dum tamen totum ex quo constituta fuerat, restituta resumeret: ita Deus mirabiliter atque ineffabiliter artifex de toto quo caro nostra constitit, eam mirabili et ineffabili celeritate restituet; nec aliquid atlinebit ad ejus redintegrationem, utrum capilli ad capillos redeant, et ungues ad ungues, an quod eorum porerat mutetur in carnem, et in partes alias corporis revocetur, curante artificis providentia, ne quid indecens fiat.

• Lib. Editi Enchirid., quotquot.

• S. Aug. Enchirid. c. 65.

• S. Aug., de Fid. et Svmb., c. 40, § 25, post med.

• S. Aug., Enchirid., c. 88.

• Ibid., c. 89.

CAPUT LXXXVI.

De diversitate status, et macie, vel pinguedine corporum humanorum, in qua sancta corpora hoc solum, quod decebit, habebunt.

* Nec illud est consequens, ut ideo diversa statura sit reviviscentiam singulorum, quia fuerat diversa viventium; aut macri cum eadem macie, aut pingues cum eadem pinguedine reviviscant. Sed si hoc est in consilio Creatoris, ut in effigie sua cujusque proprietates et discernibilis similitudo servetur, in cæteris autem corporis bonis æqualia cuncta reddantur; ita molificabitur illa in unoquoque materies, ut nec aliquid ex ea pereat, et quod alicui defuerit, ille suppleat, qui etiam de nihilo potuit quod voluit operari. Si autem in corporibus resurgentium rationalis inæqualitas erit, sicut est vocum quibus cantus impletur, hoc fiet cuique de materie corporis sui, quod et hominem reddat angelicis cætibus, et nihil inconveniens eorum ingerat sensibus. Indecorum quippe aliquid ibi non erit. Sed quidquid futurum est, hoc docebit, quia nec futurum est, si non decebit.

CAPUT LXXXVII.

Quod sanctorum corpora spiritalia resurgent, non tamen spiritus erunt.

† Resurgent igitur sanctorum corpora sine ullo vitio, sine ulla deformitate, sicut sine ulla corruptione, onere, difficultate: in quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit. Propter quod spiritalia dicta sunt, cum procul dubio corpora sint futura, non spiritus. Sed sicut nunc corpus animale dicitur, quod tamen corpus, non anima est, ita nunc spiritale corpus erit, corpus tamen, non spiritus erit (1 Cor. xv, 44). Proinde, quantum attinet ad corruptionem, quæ nunc aggravat animam (Sap. ix, 15), et vitia quibus caro adversus spiritum concupiscit (Galat. v, 17), tunc non erit caro, sed corpus, quia et cælestia corpora perhibentur. Propter quod dicitur est: *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt* (1 Cor. xv, 50). Et tanquam exponens quid dixerit: *Neque corruptio, inquit, incorruptionem possidebit.* Quod prius dixit, *caro et sanguis*, hoc postea dixit *corruptio*; et quod prius, *regnum Dei*, hoc posterius *incorruptionem*. Quantum autem attinet ad substantiam, etiam tunc caro erit; † propter quod et post resurrectionem corpus Christi caro appellata est (Luc. xxiv, 39). Sed ideo ait Apostolus: *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale* (1 Cor. xv, 44), quoniam tanta erit tunc concordia carnis et spiritus, vivificante spiritu sine sustentaculi alicujus indigentia subditam carnem, ut nihil nobis repugnet ex nobis, sed sicut foris neminem, ita nec intus nos patiamur ipsos inimicos.

CAPUT LXXXVIII.

Quod reproborum corpora resurgent quidem, sed cum vitiiis et deformitatibus suis perenniter puniendâ.

‡ Quicumque vero ab illa perditionis massa, quæ

† S. Aug. Enchirid., c. 90.

‡ Ibid., c. 91.

§ Baluzius edidit: *Propter... et post resurrectionem corpus Christi quod appellata est.* Nos emendavimus locum istum ad libros ed. os divi Augustini.

A facta est per hominem primum, non liberantur per unum Mediatorem Dei et hominum, resurgent quidem etiam ipsi, unusquisque cum sua carne; sed ut cum diabolo et ejus angelis puniantur. Utrum sane ipsi cum vitiiis et deformitatibus suorum corporum resurgant, quæcunque in eis vitiosa et deformia membra gestarunt, in requirendo laborare quid opus est? Neque enim fatigare nos debet incerta eorum habitudo vel pulchritudo, quorum erit certa et sempiterna damnatio. Nec moveat quomodo in eis erit corpus incorruptibile, si dolere poterit. Non est enim vera vita, nisi ubi feliciter vivitur, nec vera incorruptio, nisi ubi salus nullo dolore corrumpitur. Ubi autem infelix mori non sinitur, ut ita dicam, mors ipsa non moritur; et ubi dolor perpetuus non interimit, sed affigit, ipsa corruptio non finitur. Hæc in sanctis Scripturis secunda mors dicitur (Apoc. ii, 11; xx, 6, 14); † nec prima tamen, qua suum corpus anima relinquere cogitur, nec secunda, qua pœnale corpus anima relinquere non permittitur, homini accidisset, si nemo peccasset.

CAPUT LXXXIX.

Quod mitior pœna erit soli originali peccato, et minimo actuali.

‡ Mitissima sane omnium pœna erit eorum qui præter peccatum, quod originale traxerunt, nullum insuper addiderunt; et in cæteris quæ addiderunt, tanto quisque ibi tolerabiliorum habebit damnationem, quanto hic minorem habuit iniquitatem.

CAPUT XC.

C *Quod a morte usque ad resurrectionem animæ in abditis receptaculis teneantur vel requie, vel ærumna.*

† Tempus autem quod inter hominis mortem et ultimam resurrectionem interpositum est, animas abditis receptaculis contineri, sicut unaquæque digna est vel requie vel ærumna, pro eo quod sortita est in carne, cum viveret.

CAPUT XCI.

Quomodo defunctorum animabus viventium oblationes et eleemosynæ vel prosint, vel minime prosperentur.

‡ Neque vero negandum est defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium Mediatoris offertur, vel eleemosynæ in Ecclesia fiunt. Sed eis hæc prosunt, qui cum viverent, ut hæc sibi postea possent prodesse meruerunt. Est enim quidam vivendi modus, nec tam bonus, ut non requiratur ista per mortem, nec tam malus, ut non ei prosint ista post mortem. Est vero talis in bono, ut ista non requiratur. Et est rursus talis in malo, ut nec his valeat, cum hæc vita transierit, adjuvari.

CAPUT XCII.

Quod vita æterna sit gratia Dei, stipendium vero mæritis peccatum.

‡ Vita æterna, quæ merces est operum bonorum gratiam Dei commendat Apostolus: *Stipendium, inquit, peccati mors, gratia autem Dei vita æterna in Christo Jesu Domino nostro* (Rom. vi, 23). Stipen-

‡ S. Aug. Enchirid., c. 92.

† Ibid., c. 95.

‡ Ibid., c. 109.

§ Ibid., c. 110.

¶ Ibid., c. 107.

dium operæ militiæ debitam redditur, non donatur; A ideo dixit: *Stipendium peccati mors*, ut mortem peccato non immerito illatam, sed debitam, demonstraret. Gratia vero, nisi gratis est, gratia non est. Intelligendum est igitur etiam ipsius hominis bona merita esse Dei munera; quibus cum vita æterna redditur, quid nisi gratia pro gratia redditur?

CAPUT XCIII.

Quod in hac vita comparetur, quo possit post hanc vitam quisque vel relevari, vel aggravari.

• Quocirca hic omne meritum comparatur, quo possit post hanc vitam relevari quispiam vel aggravari. Nemo autem speret quod hic neglexit, cum obierit, apud Deum promereri. Non igitur ista, quæ pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia, illi apostolicæ sunt adversa sententiæ, qua dictum est: B *Omnes enim astabimus ante tribunal Christi, ut referat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum, sive malum (Rom. xiv, 10; II Cor. v, 10)*, quia etiam hoc meritum sibi quisque, cum in corpore viveret, comparavit, ut ei possent ista prodesse. Non enim omnibus prosunt; et quare non omnibus prosunt, nisi propter differentiam vitæ, quam quisque gessit in corpore?

CAPUT XCIV.

Quid agant sacrificia et eleemosynæ pro baptizatis defunctis oblata.

Cum ergo sacrificia sive altaris sive quarumcunque eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt; pro non valde malis propitiations sunt; pro C valde malis, etiamsi nulla sunt adjumenta mortuorum, qualescumque vivorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt, aut ad hoc prosunt ut sit plena remissio, aut certe ut tolerabilior fiat ipsa damnatio.

CAPUT XCV.

Quod post resurrectionem impleto iudicio permanebunt singulæ civitates in angelis et hominibus; Christi in gloriam æternam, saboli in damnationem perpetuam.

• Post resurrectionem vero, facto universo impletoque iudicio, suos fines habebunt civitates duæ, una Christi, altera diaboli; una bonorum, altera malorum, utraque tamen et angelorum et hominum. Istis voluntas, illis facultas non poterit esse ulla peccandi, vel ulla conditio moriendi; istis in æterna vita vere feliciterque viventibus, illis infeliciter in æterna morte sine moriendi potestate durantibus, D quoniam utrique sine fine. Sed in beatitudine isti alius alio præstabilius, in miseria vero illi alius alio tolerabilius permanebunt. • Manebit ergo sine fine mors illa perpetua damnatorum, id est, alienatio a vita Dei, et omnibus erit ipsa communis, quælibet homines de varietate pœnarum, de dolorum revelatione vel intermissione pro suis humanis moribus

• S. Aug. Enchirid., c. 110.

• Quam depravatus esset hoc loco contextus, apparet ex lectione Baluziana, quam exscribimus: *Nemo autem speret, quod hic neglexit, cum obierit Deum. Ista quæ pro defunctis commendandis frequentat Ecclesia, illi apostolicæ sunt adversa sententiæ, qua dictum est: Omnes enim astabimus, etc.* Quibus verbis quantus

error contineretur, nemo non videt.

CAPUT XCVI.

De reliquis causis ad regulam veræ fidei pertinentibus.

Post apostolicum Symbolum, et ea quæ de Patre, et Filio, atque Spiritu sancto secundum ineffabilem deitatis naturam, atque etiam secundum dispensationem temporalem de Incarnatione Christi sunt dicta, hæc item fidei sunt congrua pari credulitatis virtute tenenda. † Quod Novi, et Veteris Testamenti sit unus Deus: quæ duo Testamenta salubriter divina commendat auctoritas, illud per prophetiam, istud per historiam veraciter persolutum. Quod neque de Deo, neque de creaturis cum gentilibus, vel hæreticis, aut schismaticis sit aliquid sentiendum in his quæ a veritatis fide dissentiant; sed quod utrumque Testamentum per divinum commendat eloquium, hoc solummodo sentiendum. Quod cælum, et terram, et mare, et omnia quæ sunt in eis, nulla necessitate creaverit Deus, nec omnino ullam esse visibilem atque invisibilem substantiam, quæ aut sit Deus, aut non sit a bono Deo creata, sed Deum summum et incommutabile bonum, creatura vero inferius et mutabiliter bona. Quod angelorum vel animæ natura non sit pars divinæ substantiæ, sed Dei creatura ex nihilo condita; et quia ad imaginem Dei creata, ideo incorporea. Ipsius vero animæ natura habetur incerta. Quod pietas morum omnimodo sit tenenda, sine qua fides divini cultus otiosa torpet, et cum qua divini cultus integritas perfecta consistit. Quod Deus propter se ipsum diligendus sit, proximus vero in Deum, inimicus autem propter Deum, ut a Deo incipiens dilectio, per proximum proficiat, et usque ad inimicum proficiendo perveniat; sicque dum per proximum provecta ad inimicum pervenerit, in Deo plena consistat. Quod alter alterius pollui peccato non possit, ubi voluntatis puræ consensus non tenetur. Quod legitimæ nuptiæ non credendæ sunt esse damnandæ, quamvis ex eis obnoxia originali peccato credatur nasci progenies; quibus tamen fidelium virginum vel continentium præferenda jure doceatur integritas. Quod poenitiæ remediis non egere putandum non est pro excessibus quotidianis humanæ fragilitatis, sine quibus in hac vita esse non possumus, ita ut fructuosa poenitiæ compunctione universa confiteamur deleri peccata, sicut spiritus Dei docet:

error contineretur, nemo non videt.

• S. Aug. Enchirid., c. 111.

• Ibid., c. 113.

• Hæc postrema verba sunt ex lib. de Fid. et Symb.

† S. Isid., l. de Offic., c. 24.

Beati quorum remissa sunt iniquitates, et quorum Alie utitur voluptatis, et iugo premittitur noxue servitutis.

Beatus vir, cui non imputabit Dominus peccatum (Psal. xxxi, 1). Quod nullus hominum suis viribus, sed per gratiam divinam, suo capiti, quod est Christus, possit subungi, atque indisrupte pacis perseverantia in unitate ipsius Ecclesie solidari. Quod humanae voluntatis arbitrio nihil boni posse aestimandum est deputari, sed secundum propositum voluntatis Dei omnem numerum electorum acquiri. Quod bona temporalia bonis malisque communia a Deo creata, ejus dispositione singulis quibusque vel negentur vel tribuantur, providentia dispositionis ejus administrante; quorum bonorum in unoquoque fidelium non habitus, sed usus, vel improbandus est vel probandus. Quod certe aeterna bona soli possint boni in futuro consequi, quorum bonorum pignore Ecclesiam nunc informatam credimus detineri, habentem hic spiritus primitias, in futuro perfectionem; hic in spe sustentari, illic in re postea satiari; hic videre per speculum in aenigmate, in futuro autem facie ad faciem, cum fuerit ad speciem perducta per fidem. Quod bonum donec perficiatur in nobis, ut fruamur plenitudine summi Dei, suavitate fruendum in Deo noverimus et proximis. Et quod hanc spem resurrectionis debemus habere, ut eadem veritate carnis, qua Dominus resurrexit a mortuis, nos quoque resurrecturos esse credamus in eodem corpore, in quo sumus vel vivimus, non naturam aut sexum mutantem, sed tantum fragilitatem et vitia dependentes. Quod Satanas cum angelis suis atque cultoribus aeterno sit incendio condemnandus, neque aliquando ad pristinam, id est, angelicam dignitatem, ex qua propria ceciderunt impietate, secundum quorundam sacrilegam disputationem, posse reduci. Haec est traditionis catholicae vera integritas fidei; de qua si unum aliquid renuat, totius fidei robur amittitur.

CAPUT XCVII.

Quod post Symbolum veniatur ad fontem.

Digestis cunctis his, quae tam ad unius sanctae fidei regulam pertinent, quam illis quae eidem fidei plena stabilitate coherentia comprobantur, quibus post catechumenum instrui convenit competentem, venitur ad fontem, quasi ad mare Rubrum; ut qui servierant in Aegypto sub Pharaone principe, luto et lateribus palearum levitate confectis (Exod. i, 14), id est, qui haerebant mundo, zabolio imperante in terrenis actibus malarum cogitationum admistione concreta, duce Christo, quasi duce Moyse, possint ad liberationem sui quantocius pervenire.

CAPUT XCVIII.

Quod homo in mundo ita servit principi mundi, sicut Israel servivit in Aegypto Pharaoni.

Itaque sub Aegypto rege luto, paleis et lateribus in eorum aedificiis, qui sua liberatione peribunt, afficitur Israel, sic demum sub principe mundi homo ante baptismum per levitatem immundae cogitationis cutibus luteis adducitur, formans maceriam nequissimae actionis; in qua dum conversatur, et libitu ma-

CAPUT XCIX.

Quid significant nubes, et columna quae praecesserunt populum salvandum.

Jam tunc nocte in columna ignis, et per diem in columna nubis Dominus videtur praecedens populum, dux factus itineris (Exod. xiii, 21, 22). Eadem nubes praecedens Christus est, qui etiam et columna, quia rectitudo, et firmitas, et sustentatio est nostrae infirmitatis, non per diem, sed per noctem lucens, ut qui non vident videant, et qui vident caeci fiant (Joan. ix, 39); id est, ut ignorantia humilis illustretur, et infans scientia obsecratur. Item aliter: Christi sacramentum tanquam in die manifestum est in carne velut in nube, in iudicio vero tanquam in terrore nocturno, quia tunc erit magna tribulatio saeculi tanquam ignis, et lucebit justis, et ardebit injustis. Item aliter: in igne terror est, in nube visionis laeae blandimentum. Dies vita justis, et nox accipitur vita peccatoris. In die ergo per nubem columna monstrata est, et in nocte per ignem, quia omnipotens Deus et blandus justis, et terribilis apparebit injustis. Istos in iudicio veniens per lenitatis mansuetudinem demulcet, illos per justitiae distictionem terret. Item aliter: Quid est quod columna nubis in die populum praebat, et splendor ignis non in die, sed in nocte radiabat, nisi quia Redemptor noster suo conversationis exemplo ducatum se sequentibus praestans, de justitia sua contentibus nulla luce claruit, peccatorum suorum tenebras agnoscentibus igne sui amoris insulsit?

CAPUT C.

Quomodo per columnam subsequentem et praecedentem liberum arbitrium ostenditur regi per gratiam praevientem, et subsequentem misericordiam Dei.

Attendendum sane, et quomodo vel in nos vel in his qui renascuntur per nos, liberum arbitrium sine Dei gratia nihil boni possit. Nam ecce salvandum populum columna praecedens dimittit priora post tergum, et stat inter castra Aegyptiorum et castra Israel, obsistendo illis, prosperando istis; significans in eo quod primum praecessit, praeviente gratia nolenti homini bene velle esse collatum; in eo quod a tergo posteriora tuetur, per subsequentem misericordiam adjuvari posse coepta perficere, et implere postrema servando. Illic columna iter liberationis ostendens praecessit populum, hic gratia praevient liberum arbitrium. Illic columna tuetur extrema, hic misericordia subsequitur infirma. Illic quaesitum est ut liberarentur qui perire nolunt, hic datur ut nolentes bene velint. Illic pavor affertur, dum a tergo hostibus obviatur; hic subsequens misericordia occurrit, dum infirmitas adjuvatur. Nam nisi et praeviens et subsequens liberando populo adiutorium adesset, qui lumen vitae praestaret, cum ad excidium hostis subsequens irrueret, sicut et hic agitur; quid baptizandis praecedens fides proderit, nisi liberans a malo subsequens misericordia fidei opus implere

concesserit? Bene ergo columnæ lumen liberandum populum, et ne possit interire, præcedit; et sequitur, ne interimi possit, quia gratia Salvatoris liberum hominis arbitrium, ut bene velit, grate prævenit, et ut bene possit, illi miseranter attribuit.

CAPUT CI.

De congressione itineris, et ingressu Rubri maris, quorum significantia tenetur in aquis fontis.

Est salvando Israeli dux Moyses. Factus est redimendo homini dux Jesus. Ille relinquit Ægyptum, iste mundum. Illum insequuntur Ægyptii, hunc insequitur multitudo delicti. Illic (mare) rubore litoris coloratum, unde et dicitur rubrum; hic est baptismus Christi sanguine consecratus. Illic virga vastitas dividitur maris, hic signo crucis reseratur aditus fontis. Illic ingreditur Israël, hic tinguitur homo. Illic inter aquas per siccum sine impedimento transitur, hic per aquas iter salutare peragitur. Illic insequentes Ægyptii cum Pharaone merguntur, hic peccata cum zabolò necantur, non perditione naturæ, sed potestatis amissione. Nam in quantum zabolus est, constat; in quantum male potuit, jam non constat. Unum elementum utrisque exitium atque subsidium est, dum perituros perimit, et erüendos prœvehit; dum morituros necat, et vivituros juvat; dum exitiosos dejicit, et eximendos edicit. Exsultant qui liberati sunt in gloriam Liberatoris, et in gratiam liberationis. Post mare et post fontem dicitur: *Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est. Equum et ascensorem projecit in mare. Adjutor et protector meus Dominus, et factus est mihi in salutem (Exod. xv, 1).*

CAPUT CII.

De figura et typo baptismi in nube et mari a Paulo apostolo commendatis.

Figura et typum baptismi hujus bene Paulus commendans dicit: *Nolo vos ignorare, fratres, quia omnes patres nostri sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt (I Cor. x, 1).* Ut quid per mare transierunt? quasi quæreres ab illo, secutus ait: *Omnes per Moysen baptizati sunt in nube, et in mari.* Si ergo figura maris tantum valuit, species baptismi quantum valebit? Si quod gestum est in figura trajectum populam ad manna perduxit, quid exhibebit Christus in veritate baptismi sui trajecto per eum populo suo?

CAPUT CIII.

Quod transitus maris perveniendi ad manna significet, post baptismum venire ad Christi corporis sumptum.

Quo traiecit per baptismum Jesus, cujus figuram

• Similia hujus prodigii (cujus expositionem toto capite sequenti fusius persequitur Hildefonsus) pleraque in Ecclesiastica historia occurrunt exempla, atque in fontes baptismales coelitus immissæ, quoties tempus solemniter baptizandi accederet, in nonnullis Ecclesiis cum Orientalibus, tum Occidentalibus. De illis auctor est Sophronius (sive sit Joannes Moschus verus Prati spiritualis scriptor) qui cap. 214 et 215 duo commemorat in eadem provincia Lyciæ, in diversis tamen locis videri solita hujus generis miracula: unum in Soruba vico ad radices montis, in

tunc gerebat Moyses, qui per mare trajiciebat, nisi ad manna? Quod est manna? *Ego sum panis vitæ, qui de caelo descendi (Joan. vi, 51).* Manna accipiunt fideles jam trajecti per mare Rubrum. Quia ergo, ut dictum est, omnes per Moysen baptizati sunt in nube et in mari, et a Domino dicitur: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non videbit regnum Dei (Joan. iii, 5),* bene habuit mare formam aquæ, nubes vero Spiritus sancti, manna panis vitæ. Quibus sacramentis purificatus, et vivificatus homo valeat in hæreditatem terræ viventium iutromitti. Jam fontis figuram mare habuisse patuit. Nunc ipsius sacri fontis mysteria demonstrantur.

CAPUT CIV.

Quod uno tempore sit et generatio rerum, et regeneratio hominum.

Huic fonti ad novæ regenerationis effectum illud tempus occurrit, quo habere mundus exordium cepit, ut generatio rerum et regeneratio animarum uno tempore sibimet inhærent, dum veris tempore fieri utraque patescerent. Primo etenim mense initium mundi exoritur. Similiter in eodem mense fieri Pascha præcipitur. Sic inchoat novitas rerum, sic inchoat novitas animarum. Quæ in mundo per novitatem creata sunt, mortalitatem attingunt. Quæ post vetustatem in morte Christi consequuta resurgunt, ad æternitatem perveniunt. Unde vero concurrunt, ut eo tempore videatur in hanc generationem, atque in hos usus ingressus attribuitur [F., attribui], quo tempore ex hac generatione in generationem est legitimus transitus. Siquidem verno tempore filii Israel Ægyptum reliquerunt, et per mare transierunt. Hoc tempore Domini nostri Jesu Christi Pascha celebratur. Hoc est animarum transitus a vitis ad virtutem, a passionibus carnis ad gratiam sobrietatemque mentis, a malitiæ nequitiaque fermento ad veritatem atque sinceritatem. Regeneratis itaque dicitur: *Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni (Exod. xii, 2).* Derelinquit enim et deserit, qui abluitur, intelligibilem illum Pharaonem principem istius mundi cum omnibus operibus suis.

CAPUT CV.

Quod sustinere dicitur mysteriorum sacramentum, donec in superficie miraculum ostendatur aquarum.

Fontis hujus, cui divinæ sanctificationis inabitur virtus, et ex superficie miraculum, et ex mysterio pandamus arcanum. Contemplamur in hoc fonte numero suorum miraculorum insignia, et aspiciatur operatio ex divina institutione pavenda. • Est quo sita est Coeanensium civitas; aliud in castello Cedebratis sub monte Æonandro, ubi situm erat baptisterium.

Verum in Occidente frequentiora fuisse certissimis accipimus monumentis. Vix erit qui ignoret quæ de parvula ecclesia in quodam Campaniæ oppidulo Melinas sita narrat Paschasius Lilibæi episcopus in epistola ad sanctum Leonem data, quæ inter ejus opera edita legitur. Cujus fontis miraculosa repletio, quamvis quotannis accidere solita, facta est illustrior, ac toto fere orbe celebris anno 417. Nempe exorta

enim in eo similitudo prophetice virtutis, certitudinis tempus, veritatis status, odor ignotus, humor in sicco profluus, sine lapsu fluctus erectus, sine exhauriente cito vacuus, situs ad copiam indeficiens, flu-

tunc fuerat contentio sub Innocentio papa super legitima die qua Pascha celebrandum erat. Occidentales errore supputationis Paschalis ab Orientalibus dissidebant; itaque cum apud hos dies 22 Aprilis designata esset, apud illos in 25 Martii indicta erat Paschæ celebratio. Accidit autem, ut in supradicta ecclesia, cum solempne tempus baptizandi in Paschate appropinquaret juxta Occidentalium computationem, ad fontem, ut moris erat, sacerdos accedens illum in sicco repererit, quem quotannis de cælo plenum inveniebant. Quare in diem 22 Aprilis baptismo dilato, denuo ad baptisterium accedentes fontem non secus ac aliasuberibus aquis divinitus repletum offenderunt. Qua re error deprehensus et correctus est. Hæc omnia narrat Paschasius a sancto Leone Magno consultus super controversia anno 444 exorta inter Alexandrinos et Occidentales circa legitimam Paschatis celebrationem.

Cassiodorus, Variant. lect. lib. viii, epist. 53, quam nomine Athalarici regis ad Severum scripsit, agens de conventu Leucothæe simile miraculum de fonte quodam baptismali in Lucania narrat. Refert item de Gallia sua sanctus Gregorius Turonensis, lib. de Gloria confessorum, maximæ apud omnes in rebus præsertim domesticis auctoritatis.

Quod vero ad Hispaniam nostram spectat, æqualibus, quin et majoribus non caruisse prodigiis, auctor est ipse Turonensis, cujus verba exscribere operæ pretium erit lib. i de Gloria martyrum, cap. 24. « Est et illud, inquit, illustre miraculum de fontibus Hispaniæ, quos Lusitania provincia profert. Piscina namque est apud Ossem caropum antiquitus exulta, et ex marmore vario in modum crucis miro composita opere; sed et ædes magnæ claritatis ac celsitudinis desuper a Christianis constructa est. Igitur cum dies sacer post curriculum anni decedentis advenerit, quo Dominus confuso proditor mysticam discipulis præbuit cenam, conveniunt in locum illum cum pontifice cives jam odorem sacri præsentientes aromatis. Tunc data oratione sacerdos ostia templi jubet simul muniri signaculis adventum virtutis dominicæ præstolantes. Die autem tertia (quod est Sabbati) convenientibus ad baptizandum populis, adveniens episcopus cum civibus suis, inspectis signaculis, ostia reserat clausa. Ac, mirum dictu! piscinam quam reliquerat vacuam, reperit plenam; sed ita cumulo altiore refertam, ut solet super ora modiorum triticum aggregari, videasque huc illucque latice fluctuare, nec partem in adversam defluere. Tunc cum exorcismo sanctificato, consperso desuper christate, omnis populus pro devotione haurit, et vas plenum domi pro salvatione reportat, agros vineasque aspersione saluberrima tutaturus. Et cum exinde multitudo amphorarum sine collecto numero hauriatur, nunquam tamen vel cumulo minus inuit; licet ubi iufans primus intinctus fuerit, mox aqua reducit, et baptizatis omnibus, lymphis in se reversis, ut initio produntur nescio, ita et sine clauduntur ignaro. » Et post pauca: « Denique Theodegisilus hujus rex regionis cum vidisset hoc miraculum, quod in his sacratis Deo fontibus gerebatur, cogitavit intra se dicens: Quia ingenium est Romanorum (Romanos autem vocitant homines nostræ religionis) ut ita accidat, et non est Dei virtus. Veniens vero ad annum sequentem ostium sigillis suis cum episcopi sigillo munivit, posuitque custodes in circuitu templi, si forte aliquem deprehendere possit fraudis alicujus conscium, per cujus ingenium in fontibus aqua succederet; similiter et alio fecit anno. Tertio vero convocata virorum multitudine, fossas in circuitu basilicæ fieri jussit, ne forte locis occultis

A xus renascentis ad vitam aditus, perimendis delictis interitus, abrenuntiatio impietatis, confessio divinæ et unicæ Trinitatis, in libertatem justitiæ æterna memoria, in opere peccati perennis oblivio, in remu-

lymphæ deducerentur in fontem; fuerunt fossæ in profundo vicenum quinum pedum, in latitudine vero quindenum. Sed nihil abditum potuit reperiri. Tamen vitæ finem faciens, et credo pro hujus inquisitionis temeritate, anni sequentis diem, quo hoc mysterium celebrabatur, videre non meruit, eo quod arcanum virtutis divinæ investigare præsumpsit. »

Hæc de Hispaniæ fontibus Gregorius: cujus testimonio quamvis communiter Historici acquiescunt, ita ut nullus fere sit qui de eo quod in præsentia miraculo præcipuum est amplius dubitet, in circumstantiarum tamen expositione majorem diligentiam in Turonensi desiderant. Non dubitavit de facto Em. Baronius; minus vero cl. Pagius, cui certum erat in Hispania et Gallia similia prodigia olim visa fuisse. Nihilominus ad ann. 417, in quo hæc Turonensis verba producit Baronius, non potuit ille non animadvertere Turonensis narrationem in perlisque circumstantiis falsam esse. « Theodegisilus enim, ait, annum tantum unum et menses septem regnavit, sed non in Lusitania, quæ Suevis regibus parebat; et præterea Ossetum oppidum est agri Hispalensis, quod præbat Theodegisilo Gothorum regi. Quare Turonensis res extra Gallias gestas parum accurate scripsit. »

His forte rationibus aliisque permoto credimus doctissimo Joanni Marianæ venisse in mentem suspicari totam hanc historiam de fontibus miraculosis Theudiselique incredulitate commentitiam esse. Itaque post illam enarratam hæc adjicit, lib. v de Rebus Hispaniæ agens de hoc ipso Theudiselo: « Paschasius episcopus litteris ad Leonem magnum, ut Isidorus est auctor, simile prodigium in Sicilia contigisse testatus est; et fortassis errante fama, quod in una provincia contigit, alii tribuebatur. Isidorum miramur rei in Hispania tam illustri, cum ferme in suam ætatem incluserit, et de Sicilia retulerit, nullam mentionem fecisse. »

Interea nos a communi historicorum calculo non recedimus: quod si aliquando licuit, nunc vero post editum Hildefonsi testimonium nobis nefas esset. Namque Hildefonsus etsi aperte de Hispania non loquatur, tamen in his omnibus quæ caput hujus historiæ efficiunt, Turonensis narrationem mire confirmat. Adeo ut nostro judicio de uno eodemque fonte uterque sit locus, neuter vero de fonte aliquo extra Hispaniam sito. Tanta est amborum in describendo fonte consensio, tanta fontis, quem describant, a cæteris aliarum Provinciarum differentia. Itaque inverosimile est, ne dicamus impossibile, id quod suspicabatur Joann. Mariana, errante fama, quod in Sicilia accidisset falso rumore fuisse de Hispania nostra ad aures Turonensis perlatum.

In reliquis enim fontibus, quos historia commemorat, nihil fere aliud mirabile est præter miraculosum accessum et recessum aquarum, in nostris coelestem aquæ adventum et discessum mille alia non minus admiranda circumstant. Fatetur de suis Gregorius ab Hispanicis superari; de cæteris satis erit testimonia superius laudata percurrere. In illis nihil de suavissimo odore legitur triduo ante Pascha exeunte, atque futuri miraculi certo prænuntio; nihil de illa exorbitanti exuberantia aquarum, quæ tamen labia fontis cumulo superantes divinitus sustentarentur, atque hinc inde fluctuantes non defluerent. Nihil de illa celesti copia, e qua cum pene infinita mensura esset detracta sive ad astantium sitim extinguendam, sive ad suarum domuum sanctificationem, et tutamen, non ideo minueretur, nedum exhauriretur, etc. Quæ omnia de nostris fontibus a Gregorio et Hildefonso commemorantur; et quod nota-

nerationem gloriæ perpetua plenitudo. Habet itaque similitudinem prophetiæ virtutis, quia quinta feria Paschæ odorem denuntiat, quod post triduum paschali Sabbato visione presentat. Habet certitudinis tempus, quia ad testimonium dominicæ resurrectionis nullo eventu variatur erroris. Habet veritatis statum, quia individuum cum festo paschali servat eventum. Habet odorem ignotum, quia dissimilem gratiæ flagrantiam manat odorem. Habet humorem in siccio profluentem, quia inter ariditatem saxorum sine ullo illapsu exundantia invenitur aquarum. Habet sine lapsu fluctum erectum, quia cum nullius motionis sed tantum suæ quietis se moveat undis, oram non transgreditur limitis. Habet sine exhauriente cito vacuum situm, quia sicut sine cognitione ubertas irruit, ita sine evacuatione siccitas occurrit. Habet in copiam inefficentem fluxum, quia potui repositione quæ e liquore diviti persistente, plus ablatio tollit, quam capacitas retentat. Habet renascendi ad vitam aditum, quia congressi illam morte dempta transferuntur in vitam. Habet perimendorum delictorum interitum, quia illic demersus ex vetustate peccati purificatus homo consurgit in gratiam novitatis. Habet abrenuntiationem impietatis, quia nemo illum aggreditur, nisi qui abrenuntiaverit diabolo, et angelis, ejusque operibus cunctis. Habet confessionem divinæ et unicæ Trinitatis, quia omnis qui eum aggreditur in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizatur. Habet in libertate justitiæ æternam memoriam, quia is qui tinguitur, liberatus a servitute peccati, transit in libertatem gloriæ filiorum Dei. Habet in opere peccati perennem oblivionem, quia obli-

bilis est, eodem signorum ordine minime invariato. Quod, nisi gravantur lectores, utriusque inter se facta collatione, facile ita esse deprehendent. Demus ergo quod non contigerit id in Lusitania, sed in Bætica (quamvis propter provinciarum confinia facilis sit et condonandus error), neque negemus quæ narrat Turonensis de incredulo principe, ea a Theudiselo, seu Theodogisilo fieri non potuisse (forte Theudim ejus in regno multos annos prædecessorem, nec minus impium, dicere voluit), dummodo id nobis pro comperto sit, Hispaniam nostram tantorum miraculorum fuisse theatrum.

Hoc unum tantum quærendum restat : quænam illa ecclesia particularis fuerit, quæ apud nos hujusmodi prodigii spectatrix exstiterit? De quo nihil certi habemus, et in re obscura nostrum judicium nolumus temere proferre. Apud Ossem, seu Ossetum, dicit Gregorius; verum quominus illud indubitanter asserere audeamus, prohibet nos sancti Isidori silentium non levis in hac re momenti, quippe qui prope illum locum Hispali enutritus ac educatus omnem ibi vitam exegerit. Erit abs dubio qui hoc et sequenti capite hujus libri perlecto, sine ulla hæsitatione pronuntiet locum miraculi cer.issime deprehendi posse ex plurimis verbis, in quibus Hildefonsus videtur quasi oculatus testis populum præsentem alloqui. Quem vero populum, dicit, alium præter Toletanum verosimilius alloqueretur Ecclesiæ Toletanæ episcopus? Certe non longe ab hac conjectura fuit erud. Martene, qui Hildefonsum hujusmodi miraculi putavit fuisse spectatorem, iisdem verbis iunxit.

Nos vero cum exploratum habeamus, ut jam sæpe monuimus lectores, hoc opus a sancto doctore ex sententiis, homiliis, sermonibus, aliisque tracta-

scens pristinæ conversationis, quæ retro est, extendit se per beatam spem ad æternorum munera præmiorum. Habet in remuneratione gloriæ perpetuam plenitudinem, quia liberatus homo a corruptione laborum, exultationis jubilo laudabit Deum in sæcula sæculorum.

CAPUT CVI.

De descriptione efficientiarum aquæ fontis. De patientis admiratione miraculi.

Verum ut evidentius rei species demonstretur, pleniori affatu est actio exsequenda. Ecce videmus locum fontis constructum arenis saxis, marmorisque obductum crustulis siccis, quem ita constructis industria juncturis tabularum gypso, et calce, cera quoque, et marmoris pulvere, compsit et solidavit, ut nullo pateat vel accessu vel spiramine pervium, nullo derivationis alicujus humore susceptum. Et unde post totius anni recursus annales hodierna gloria visionis? Unde post annuam siccitatem viror repens? Unde inter saxa latices? Unde inter marmora aquæ? Unde in siccio flumina? Unde in arenti lapide exundantia lymphæ? Non aditus rivuli, non imber pluvix patet, non minimum ros, non madens nebula supervenit; laquearia tectorum integra sistunt, fores clausi inventi sunt, signacula salva reperta sunt, nullus infidelis ad illudendum fidei accessit, nullus fidelis ad providendum fidei introivit, nullus prorsus, qui tantum miraculum vel simularet vel impediret, accessit. Attendatur ergo auctor ille ineffabilis, et opera ejus admirabilis. Atque ita ex effectibus operationis ipsius cognosci poterit virtus operis ejus.

ibus sanctorum Patrum fuisse compactum, non temere suspicamus in his duobus capitibus fragmentum contineri alicujus orationis halitæ ab episcopo proprio ad populum frequentem in eo ipso loco ubi miraculum quotannis apparebat, ad excitandam fideliū admirationem, animosque commovendos ad persolvendas debitas Deo gratiarum actiones. Quisnam vero præsul ille fuerit, post summam adhibitam diligentiam nequidquam quæsitimus.

At dicit fortasse alius: Quin tantis in tenebris probabiliter Hildefonso attribuitur, quem constat non solum aliorum Patrum sententias recitasse, sed plurima etiam de suo ad illorum illustrationem et confirmationem intexuisse? Nihil certe id prohibet; et nostrum judicium est nullum esse argumentum quod contrarium certo evincat. Deinde fateamur stylum, qui Gothos redolet, ab Hildefonso non esse alienum, nec supra secundissimi sui ingenii vires vividam illam totius miraculi descriptionem; quare conjectura hac non improbabili Toletanæ Ecclesiæ gloriæ ultro lubentissimeque inservimus. Silent certe Toletanarum rerum scriptores; sed unde scimus omnia esse litteris commendata? Et licet fuerint, quot quantaque ad posterorum notitiam non pervererunt? Quot hisce postremis sæculis sunt e tenebris, in quibus jacebant, cruta, quorum pars sors obtulit, pars diligentia invenit? Non longe abierimus. Hic ipse, quem edimus, Hildefonsi liber quot sæcula latuit?

Verumtamen, quidquid de hoc sentiendum sit, hoc certe in dubium revocari non potest; quicumque hujus fragmenti auctor fuerit, inter Patres illorum temporum disertissimos et eloquentissimos merito esse annumerandum.

Nudiustertius miraculi hujus aer nuntius fuit. Et quia sera claustrorum aspectum oculis negavit, virtus odorationem odoratui patefecit. Longe, inquam, longe procul odor exiit, et futuræ visioni fidem dedit. Ecce ventum est in præsentem et patentem obtuta; omnes illic admirantes infigimus visus, aspiciamus fontem affatim aquis exuberantem, quem noveramus arenam. Videmus exultantes gurgites aera nulla commotos. In cumulem aquæ sabriguntur, et transgressus luminis [F., limitis] nullus aspicitur. Nullo tacta statu elata movetur; et tumore motionis, dum non transgreditur oram, continet exæstantem in exaggeratione procellam. Viduas illidi undas, versare globos, rotare fluctus, et situ loci eum statu elementi lucente, alteri cedere nescit alter. Tenent incognitum saxa liquorem, et gratulantur sua sterilitate genitum, que non aliena fecunditate nascuntur infusum. Compellunt marmora continere quod acceperunt. Sed lex illa vetat obsistere, cur non ad mensuram tenet capacitas quod ad copiam inflexit ubertas. Item aquæ transiliunt æquitatem, sed conglobate non transeunt limitem. Suis motibus modo insultat in verticem, modo relabatur ad quietem, modo crispantem efficit superficiem, modo crispantis varietatis planitiam reddit æqualem. Comminatur egressum, nec tamen deserit situm. Omni tempestate quiescit, sola quiete movetur. Omni perturbationis commotione cæcens, suæ tantum ad mirationis motibus arridet et plaudit. In augmento miraculi non satis est quod arenarum situm lapidum aquæ in pulvere nascentes, nisi tanta constet ubertas, ut considerari nequeat statu constante, quanta vasorum millia referta fidelium populorum auferat fides. Præeunte fidei amore violenter aggreditur, certatim incumbitur, ubertim auferitur, et obviante sibi ita vel reditu, ab innumeritate concurrentium, dum pietas vincit, fides injuriam non sentit. Insistente pressura illiduntur vascula, et tam indite haustus liquor effunditur, ut in lutum pavimenta vertantur. Exemplo unicuique remedio, quo vel quisque bibit, vel per latitudinem orbis terræ asportata et reponenda servatur ubertas. Cujus abundantie admiratio immensa, a mensuræ consideratio nulla est. Hoc solum potest intelligi quod plus potuit auferri quam inveniri. Color hujus luce clarior lymphæ, aere purior. Sapor cunctis aquæ saporibus ignotus et gratior. Virtus placida, species decora, novitas admiranda, vetustas tanta diuturnitate durabilis, ut annis exempta nullo vitio sit corrupta. Cæterarum porro aquarum sola novitas grata est, et illa jucundior, que odore nullo respirat. Nam quamvis nitidissima vasis, si reposita mane, a primum exhausto tempore sit crassior, concepto fetoris olfatu, cujus grassedo pinguescet in fæcem, sed post humorem redit in terram. Hæc autem nunquam limpida, nunquam odoris, nunquam saporis gratia caret. Sic in admiratione nova, in creatione antiqua, in usibus

^a Emendavimus *mansuræ*, quod est in Bal.

^b *Quam* edimus pro *aquam*, quod Bal. ed.

^c Hæc antiqua Ecclesiæ consuetudo claudendi in

salutis probatur assidua. Jam quia defertur in miraculo, et hoc mirum est, quod nequit stare semper in miraculi statu, sed quia mirabiliter venit, non nisi mirabiliter abscedit. Nam sicut nullus est in accedendo infusionis aditus, ita nullus in recedendo meatus. Ex incognito plenus inventus, ex incognito vacuus aspicitur locus. Ubi elapsa, sicut et unde illapsa sit aqua, non invenitur. Quid ergo, nisi quia omnipotentia Dei, quæ hanc mirabiliter infudit, mirabiliter exhaurit? Ex toto prima, media, et extrema constitutis in miro, dum in sicco nascitur, dum fluctuare latet nec labitur, dum sine evacuatione siccatur. Nam stat plenus fontis oculus. Et postquam a sacerdote exstiterit benedictus, sustinet omnes concurrentium conventus, quantumve ex illo corporaliter bibatur, quantum ex impetu convenientium humi vertatur, quantum in diversas terras religioni convenientibus vasculis asportata servetur, nulla æstimatione colligitur. Et certe tam indeficiens haurientibus, ut plus ablato quam capuit, nesciat minorari. At ubi baptizans infantulum sacerdos immerserit, mox quies est; sicque visibiliter redit in nullo, quæ invisibiliter crevit ex nullo. Hæc sunt in isto speciali propter aquæ novitatem fonte mirabili. In illo autem mirabiliter universali, et singulariter generali, cum quo et iste unus est qui significatus est propheta dicente: *Erit in die illa fons patens domui David et habitantibus in Jerusalem in ablutionem peccatorum et menstruatæ* (Zach. xiii, 1). Qui ideo patens quia nullus clausus. Quare omnes in eo renascimur, per quem et peccatorum delicta purgantur, et menstruatæ sordes, hoc est, immundæ animæ salutaris lavacro abluuntur; qui ita unus est ad regenerationis gratiam, sicut et una fides et una Ecclesia Dei vivi, quæ significatur per domum David. Hæc ex ordine sacramenta complentur.

CAPUT CVII.

Quare et unde fons in Quadragesima clauditur, et in Pascha reseratur.

Hic fons, quia plenus est mysteriis humanæ salutis, bene sub dispositione pontificali signatus clauditur, et signatur ut reseretur. Clauditur autem diebus Quadragesimæ, aperitur tempore Paschæ. Quod Quadragesima obsignatur, ostendit, excepto gravissimæ necessitatis obveitu, his diebus per totum orbem fieri baptismum omnimode non licere. Quod vero in Pascha per sanctificationem pontificis aperitur, demonstrat dominicæ patere mysterium resurrectionis, in quo ad vitam factus est aditus homini, ut per baptismum conceptus in morte Christi, resurgat cum eo in gloria Dei. Et sicut hoc est ubique cohibere baptismum, quod in loco claudere fontem, ita quoque est aperire fontem; dare baptizandi licentiam generalem. Clauditur autem fons signaculo annuli, aperitur vero benedictione sacerdotis, et mysteriis sacramenti.

Quadragesima fontes, seu baptisteria, ea annulo episcopali obsignando nec ante Pascham aperendi, nisi gravi urgente necessitate, cum in aliquibus no-

CAPUT CVIII.

De tempore et loco baptizandi.

Quam baptismi celebritatem duobus tantum temporibus Pascha et Pentecosten, apud legitimorum sedes episcoporum coram ipsis fieri, et apostolica et paterna sanxit antiquitas. In subjacentibus autem vicinis episcopis ecclesiis id effici non debere, ne dum passim per diversa loca conventus dividitur populorum, vel non sit quibus conferatur gratia doctrinarum, vel minoretur sublimitas veneranda pontificum. Per parochiarum autem ecclesiarum longe positas convenienter licet ut fiat; ne dum proluxa itineris longitudo distenditur, desiderabilis et cito perficienda gratia differatur. Extra hæc duo tempora propter solam necessitatem mortis omni tempore libere conceditur baptizare.

CAPUT CIX.

De expositione mysterium fontis.

Accedit deinde sacerdos ad fontem; et sicut Moyses ibat in nomine Domini, ita iste Deum exorans aquis officia sanctificationis infundit. Moyses illic virga percussit aquas, et salutare patuit iter (*Exod. xiv, 21*). Sacerdos hic signaculo ligni crucis contingit aquas, et reseratur ad salutem ingressus. Alioquin nisi Moyses virga percuteret aquas, non pateret inter fluctus aditus libertatis. Et nunc nisi nomine et cruce ligni Christi fontis aquæ tangantur, nullum salvationis remedium obtinetur. Exorcismum apponit, ne quid illic lateat ex contagione sinistrae partis admistum. Oleum infundit, ut sacramento illi, quo in exordio creationis super aquas Dei spiritus ferebatur, sanctificationis infusione participet approbetur. Benedictionem profert, ut eam abolere maledictum potentem efficiat.

CAPUT CX.

De gradibus fontis.

Hic fons origo est omnium gloriarum. Qui habet septem gradus; tres in descensum propter tria quibus renuntiatio fit, id est, in quibus renuntiatio diabolo, et angelis ejus, et operibus ejus, et imperiis ejus. Tres alii in ascensum propter tria, quæ confitemur, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, qui est unus in Trinitate Deus. Septimus vero iste est qui et quartus, id est, similis filio hominis, exstinguens fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquæ, in quo plenitudo divinitatis habitat corporaliter. Per tria itaque baptizandus descendit, quando tribus abrenuntiavit. Relinquendo enim diabolicam strarum Ecclesiarum neglecta esset, aliquot post Hildefontium annis instaurata est, nempe anno 604, in concilio Toletano xvii, ex episcopis Hispaniæ et Galliarum congregato, in cujus canone 2 sancitum fuit ut a cunctis pontificibus in suis Ecclesiis custodiretur. Illud vero animadversione dignum est in canone prædicto, quod cum in eo Patres concilii mysticam hujusmodi ritus significationem primo loco exponere voluissent, totidem fere verbis usi sunt quibus hoc capite loquitur sanctus Hildefontius; unde apparet Hildefonti librum Patres in condendo canone præ oculis habuisse, multumque illius doctrinæ tribuisse Libet initium canonis referre: « Licet in initio Quadragesimæ baptizandi generaliter claudatur mysterium, tamen ecclesiasti-

A altitudinem, descendit ad baptismi Christi humilitatem. Atque ita in quarto gradu solidamentum inveniens, ex his quibus abrenuntiavit liberatus stat. Dehinc ascendit per Trinitatis confessionem. Et ipse est septimus ad summam liberationis, qui fuit quartus ad requiem libertatis.

CAPUT CXI.

De duabus pactionibus abrenuntiationis et credulitatis.

Duxæ autem sunt pactiones. Prima, in qua diabolo renuntiatur, cum dicitur: *Abrenuntio tibi, diabole, et angelis tuis, operibus tuis, et imperiis tuis*, ne jam serviat ei vel terrenis corporis passionibus, vel depravatae mentis erroribus, qui dimersa omni mallitia vice plumbi, bonis operibus dextra leaque munus, sæculi hujus freta inoffenso studeat vestigio pertransire. Secunda, in qua creditur Deo in nomine Trinitatis, ut tenens virtutem ejus dilectionis permaneat cum illo in laudibus ejus sæculis sempiternis.

CAPUT CXII.

Quod in nomine Trinitatis detur baptismum, et quod in baptismo quæcumque persona Trinitatis omiſſa sit, nihil baptismi celebritas agat; quodque Christi baptismum in Trinitate extiterit actum.

Dein secundum præceptum Domini dicentis: *Itē, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti (Matth. xxviii, 19)*, subinferente sacerdote, ut habeas vitam æternam, tingitur homo aquis; ac tunc ostenditur ei firma promissio, quam Dominus dixit: *Qui credit in me habet vitam æternam (Joan. vi, 47)*. Quod si omiſſa qualibet Trinitatis persona baptismum conferatur, omnino nihil egisse baptismi solemnitas deputetur, nisi tota Trinitas veraciter invocetur. Nam et baptismus Domini, quando a Joanne baptizabatur, in Trinitatis veritate celebratus agnoscitur. Cum enim diceretur a Deo: *Hic est Filius meus (Matth. iii, 17)*, ecce Pater in voce, Filius in corporis veritate, Spiritus sanctus in specie columbæ.

CAPUT CXIII.

Quod baptismum et originale et actuale peccatum tollat, et quod non nisi renatus habeat vitam æternam; et quare vel abrenuntiationem vel confessionem alii propter alios proficiuntur.

Majoribus autem et perfectis ætate baptismus vel ad purgationem originalis noxæ, vel ad abolitionem actualis proficit culpæ, ut uno beneficio saluari deleatur simul originale, et actuale peccatum. Parvulis vero ad hoc solum valet, ut delictum, quod ab Adam cæ consuetudinis ordo deposcit, et necesse est, ut ostia baptisterii in eodem die pontificali manu annulo assignata claudantur et usque in Cænæ Domini solemnitatem nullatenus reserentur; ob id videlicet, ut et per signaculum pontificum (excepto gravissimæ necessitatis obventu) in his diebus monstretur, per totum orbem non licere fieri baptismum, et sanctificationem; iterum episcopali ad eam observatione reserata, signetur dominicæ patere mysterium Resurrectionis, in quo ad vitam factus est aditus homini; ut quia per baptismum consepultus est in morte Christi, resurgat cum eo in gloria Dei.

Ex sancto Isidoro (*L. ii de Offic. Eccl., cap. 25*), ex quo sequentia, usque ad cap. 121, desumpta sunt, etsi fusius ab Hildefontio explanata,

generatio traxit, hac regeneratione solvatur; qui si antequam regenerentur, e sæculo transierint, in regno Dei hæredes Christi non erunt, dicente Domino: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non videbit regnum Dei* (Joan. iii, 3). Denique iidem parvuli ideo alio profitente, vel abrenuntiant zabolo, vel credunt Deo, quia per se loqui non possunt, sicut ægri, muti, et surdi aliis profitentibus propter eos ipsi... baptizantur.

CAPUT CXIV.

De his qui de fonte baptizatos excipiunt, et quid cum eis agere debeant.

Illi sane, qui ex utero matris Ecclesie, id est ex lava cri fonte per Spiritum sanctum genitos in adoptionem filiorum religioso amore excipiunt, et ante quam baptizantur, et postquam baptizati fuerint, non solum exemplis, sed etiam verbis eos admonere prorsus oportet. Et sicut uterque sexus ex eodem fonte renascitur, sic uterque sexus renatos excipiens doctrinæ salutaris usum habere debet. Qui etiam cognoscat se fidejussore existere. Pro ipsis enim respondent quod abrenuntiant diabolo, angelis et operibus ejus, affirmantes credere eos in nomine Trinitatis. Ideoque tam illi qui excipiunt quam qui excipiuntur ab eis, pactum quod cum Deo in sacramento baptismatis pepigerunt omni custodire vigilantia debent, ut dum servant quod in regeneratione præceptum est, accipiant quod in remuneratione promissum est.

CAPUT CXV.

Quod pro spe futuræ beatitudinis regeneratio detur, non ut temporalis mortis pœna tollatur.

Licet vero per beneficium regenerationis delictum solvatur originis, manet tamen pœna mortis in eos quos a reatu solvit gratia Salvatoris, ut noverit homo pro spe futuræ beatitudinis regenerationem accipere, non ut pœna temporalis mortis possit evadere; quia etsi æternæ gloriæ vitam gratia contulit, temporalis mortis pœnam illata sententia non resolvit.

CAPUT CXVI.

Quod solis sacerdotibus liceat dare baptismum, excepta necessitate periculi.

Sane dare baptismum non diaconibus, non clericis, non quibuscumque licere, nisi sacerdotibus solis, dicente Domino discipulis tantum: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos* (Joan. xx, 21). Et item ad discipulos: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19). Patet ergo solis sacerdotibus dare baptismum esse permissum. Cujus rei ministerium absque episcopo, vel presbytero, nec diaconibus est concessum, nisi, illis longe positus, ultima necessitas vel languoris, vel periculi cogat. Quod clericis et fidelibus laicis fieri utcumque conceditur, ut nullus e sæculo sine vitali remedio transiisse videatur.

CAPUT CXVII.

Quid significat, quod infans aquis immergitur ad similitudinem mortis Christi. De simpla quoque et trina baptismatis mersione.

Quod aquis infans mergitur, in Christi morte

baptizatur, dicente Paulo: *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in morte* (Rom. vi, 3, 4). Item quod infans ab aquis educitur, resurgi cum Christo monstratur, subsequente eodem Apostolo: *Ut quomodo surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita nos in novitate vitæ ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis crimus* (Ibid., 4, 5). Quod autem semel mergitur, in unius Deitatis nomine tingitur. Si autem tertio mergatur, trium dierum sepulturæ Domini numerus demonstratur. Unde in una fide nihil contrarium habet consuetudo diversa. Sed quia hæretici in hoc numero mersionis unitatem solent scindere Deitatis, a Deo potius est quod Ecclesia Dei unius u-um observat tantummodo tinctionis.

CAPUT CXVIII.

De non iterando baptismo.

Semel acceptum baptismum nullatenus iterare ex quacunque causa licere. Nam sicut unus Deus, et una fides, ita unum est et baptisma. Et sicut idem narrat Apostolus, *scientes quod Christus resurgens a mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur* (Rom. vi, 9); ita nec baptismus unquam aliquatenus repetetur. Item cum duæ sint nativitates, una de terra, alia de cælo, una de carne, alia de spiritu, una de mortalitate, alia de æternitate, una de masculo et femina, alia de Deo et de Ecclesia, ipsæ duæ singulæ sint; nec illa potest repeti, nec illa. Proinde sicut jam natus de Adam non potest iterum generari de Adam, ita natus de Christo non potest iterum generare Christus, quia sicut non potest repeti matris uterus, sic nec Ecclesie baptismus.

CAPUT CXIX.

Quod primum baptismum aquæ sit, secundum sanguinis.

Tria sunt genera baptismi. Primum baptismum est aquæ et spiritus, de quo huc usque disputatum est, quo per regenerationem originalia peccata delentur. Secundum est, quo per martyrium quisque suo sanguine baptizatur. Eodem certe baptismo et Christus est baptizatus, ut credentibus in se, sicut in aliis, sic et in hoc, daret exemplum. Dicit enim discipulis suis filiis Zebedæi: *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum, et baptizari baptismo quo ego baptizabor* (Marc. x, 38)? id est: Potestis bibere calicem amaritudinis passionis, et baptizari effusione vestri cruoris, sicut ego tolerabo ignominiam crucis, et emittam undam sanguinis profluentis? Aqua ergo et sanguis est gemina baptismatis figura. Nam uno ex lavacro regeneramur, altero ex sanguine consecramur.

CAPUT CXX.

Quod tertium baptismum pœnitentiæ sit in alluvio lacrymarum.

Tertium est alluvium lacrymarum, quod fit in pœnitentia peccatorum, laboriose quidem actum,

sed per copiosam Redemptoris pietatem ad indulgentiam certum. Sic Maria illa in civitate peccatrix ad pedes Domini sedens, quod voluptatibus in se sordidavit, lacrymis lavit (*Luc. vii, 38*). O plenum pietate baptismum! copiosa Redemptoris indulgentia exundantem, qui tam veterosum aggerem criminum tam citatim fluenti alluvione delevit! Intuere quisquis ille peccatores [*F.*, peccator es], imo intuemini omnes homines, quia omnis homo peccator est, et hujus baptismi perpende potentiam. Sic ubertim supra peccatricem fons lacrymarum erupit, ut ad pedes peccata remittentis Domini perveniret. Sic ab imo cordis se in cumulum fluctus lamentationis erexit, ut caelestis Domini vestigia irrigaret. Sic amaritudo vim detulit afflictionis, ut dulcedinem adipisceretur pietatis. Hinc et ille per singulas noctes stratum suum lacrymis rigat (*Psal. vi, 7*). Hinc Ninivitæ, dum se lamentationis imbre perfundunt, ultionis incendia extinxerunt (*Jon. iii*). Sed gratiæ hujus copiam ille gratissimus miserator supra miseros agit, qui et peccatoribus poenitentiam dat, et peccata veniam præparat; qui peccatum poenitentia puniit, et poenitentia fructum attribuit; qui ad se per gratiam convertendo venire jubet impium, et per misericordiam exultando a se facit abire justificatum.

CAPUT CXXI.

Quod nec in hæreticos licet iterare baptismum.

Quicumque hæretici diversum schisma sequentes, si in Patris, et Filii, et Spiritus sancti, attestazione approbantur suscepisse baptismum, non erunt iterum baptizandi, sed chrismate solo, et manus impositione purgandi. Baptismus enim non est hominis, ut iteretur per hominem; sed Christi, ut permaneat per Christum. Nam sicut unus est, et non alius Deus, sicut una in Deo, et non alia fides, ita unum Christi et non aliud baptismum. Quod si ex homine esset, iterari posset; quia vero ex Christo incommutabiliter datum est, iterari non potest. Deus enim solus est qui baptizat, ut fieri possint Filii Dei et qui baptizantur ab eo. Ideoque non interest an fidelis, an hæreticus, det baptismum. Tantum est ne baptizari cupiens incuria Christianorum ad hæreticos deducatur. Sed etsi in hoc incuriæ negligentia habeat culpam, baptismum iterari nunquam poterit habere licentiam. Quod sacramentum tam sanctum est et beatum, ut nec sceleratissimo ministrante pollui possit. Nam habet et baptismum Christi hæreticus. Sed nihil illi prosperat, qui hoc extra unitatem fidei acceptum portat. Jam quando Ecclesiam introierit, mox baptismum, quod foris habuerat ad exitium, prosperum habere incipit ad salutem. Unde quod acceptum est, fidei reverentia probatur. Proinde cum accesserit, non mutari convenit, sed agnosci. Nam quia signum est regis Dei mei, non sacrilegium sit cum desertor corrigitur, et signum Domini non mutatur.

^a Edit. Baluz., *Exodo*, mendose.

CAPUT CXXII.

Quod post baptismum gloriæ cantico decantato ad unctionem provehendus est homo.

Postquam in similitudine mortis Christi aquis immersus homo rursus fuerit ad spem resurrectionis ab aquis eductus, ob liberationem sui gratulationis cantico decantato, provehitur ad sancti chrismatis tactum, ut unguatur spiritu Dei, et sit atque vocetur ex Christi unctione et nomina Christianus.

CAPUT CXXIII.

De unguento chrismatis, et institutione ejus.

Chrismatis unguentum in ^a Levitico, jubente Domino, primum Moses et composuit, et effecit (*Levit. viii, 2, 12, 13*). ^bQuæ unctio primum in Aaron et filios ejus in testimonium sacerdotii et sanctitatis insigne ab eodem Mose habetur illapsa. Deinde in honorem gloriæ reges eodem chrismate ungebantur. Unde pro illis dicitur: *Nolite tangere christos meos* (*Psal. civ, 15*). In sacerdotibus autem et regibus erat hæc mystica unctio tantum, qua Christus Rex et Sacerdos futurus figurabatur. Christi enim nomen a chrismate ducitur, quia chrisma unctio vocatur. Postquam vero Dominus noster Jesus Christus, Rex verus, et Sacerdos æternus, a Deo Patre caelesti et mystico est delibutus unguento, juxta quod dicitur ad eum: *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis* (*Psal. xlii, 8*), non jam soli pontifices et reges, sed omnis Ecclesia sancti unguenti chrismate consecratur, propter quod æterni Regis et Sacerdotis est sanctissimum membrum. Quia ergo genus electum, et regale sacerdotium sumus, ideo post lavacrum aquæ unguimur chrismate, ut Christiani Christi vocemur ex nomine.

CAPUT CXXIV.

Quod per visibilem unctionem corporis invisibiliter Spiritus sanctus operetur animæ unctionem.

Sancto itaque hoc chrismate extrinsecus unguitur homo, et intrinsecus illabitur sancti Spiritus virtus, ut totus homo lavacro purgatus, totus ex spiritu unctione pinguescat; accipiente anima virtutem ex eadem sancti Spiritus unctione, ut cognoscat Deum habitatorem suum, ut diligat quem in se recepit, ut sit cum illo semper, ut regatur ab illo, et faciat voluntatem ejus, ut non contristet eum, quoniam in ipso signatus est homo in die redemptionis suæ, ut sit in membris Christi cum Christo unum, dum vegetatur ac regitur spiritu Christi.

CAPUT CXXV.

Quod non Christo, sed hominibus datur spiritus ad mensuram.

Hanc unctionem commendat Joannes dicens: *Ut sciatis quia unctionem habetis, et nos unctionem quam accepimus ab eo, permanet in nobis* (*1 Joan. ii*). Uctionis hujus sacramentum est virtus ipsa invisibilis, unctio invisibilis Spiritus sanctus, unctio invisibilis charitas illa est, quæ in quoque fuerit, tanquam radix vitæ illi erit quamvis ardente persecutionis sole arescere non potest. Omne quod

^b S. Isid., l. ii de Offic., c. 26.

radicatum est in charitate, nutritur, et calore ad-
versitatis nunquam arescit. Spiritus sanctus Chri-
sto non datus est ad mensuram, quia in ipso habitat
omnis plenitudo divinitatis corporaliter (*Coloss. 11, 9*). In hominibus autem datur ad mensuram discre-
tionis et gratiæ (*I Cor. 12*), ut quia multa membra
Christi unum corpus efficiunt per multarum opera-
tionum munera, et in omnes unus spiritus domine-
tur, et in singulos idem diversarum donorum gratia
operetur, dicente Paulo: *Alii datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ in eodem spiritu, alii fides, alii gratia sanitarum, alii operatio virtutum, alii prophetiæ, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum (I Cor. 12).*

CAPUT CXXVI.

De discretione qua sanctus Spiritus ad mensuram datur hominibus.

Fit autem hæc discretio donorum, dum omnipotens Deus interni iudicii secreto moderamine sic cuncta moderatur, ut cum per impensam gratiam unumquemque sublevari, et jam [F., etiam] per disparem alteri alterum subdat, et meliorem quisque dono alio cum qui sibi subjicitur attendat; ac licet se præire ex aliis sentiat, eidem tamen quem superat se in aliis postonat. Sic cuncta moderatur, et dum singula quæque sunt omnium, interposita quadam charitatis necessitudine flant omnia singulorum; et unusquisque sic quod non accipit in altero possideat, ut ipse alteri possidendum quod accepit humiliter impendat.

CAPUT CXXVII.

De Spiritu septiformi interpretatio sancti Gregorii papæ.

Est autem hic spiritus septiformis, dicente Isaia: *Et requiescet super eum spiritus Domini; spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis; et replevit eum spiritus timoris Domini (Isai. 11, 2).* Quos scilicet gradus, ut sanctus Gregorius (*Lib. 1 Moral. c. 15*) refert de cælestibus loquens, descendendo magis quam ascendendo propheta numeravit, videlicet sapientiam, intellectum, consilium, fortitudinem, scientiam, pietatem, timorem. Et cum scriptum sit: *Initium sapientiæ timor Domini (Eccli. 1, 16)*, constat procul dubio quia a timore ad sapientiam ascenditur, non autem a sapientia ad timorem reditur; quia nimirum perfectam habet sapientia charitatem, et scriptum est: *Perfecta charitas foras mittit timorem (I Joan. 4, 18)*. Propheta ergo, qui de cælestibus ad ima loquebatur, cepit magis a sapientia, et descendit ad timorem. Sed nos, quia a terrenis ad cælestia tendimus, eosdem gradus ascendendo numeremus, ut a timore ad sapientiam pervenire valeamus. In mente etenim nostra primus ascensionis gradus est timor Domini, secundus pietas, tertius scientia, quartus fortitudo, quintus consilium, sextus intellectus, septimus sapientia. Est enim timor Domini in mente. Sed qualis iste timor est, si cum eo pietas non est? Qui enim misereri proximo ignorat, qui compati ejus tribulationi dissimulat, hu-

jus timor ante omnipotentis Dei oculos nullas est, qui non sublevari ad pietatem. Sed sæpe pietas per inordinatam misericordiam errare solet, si fortasse pepercerit quæ parcenda non sunt. Peccata enim quæ feriri gehennæ ignibus possunt, disciplinæ sunt verberare corrigenda. Sed inordinata pietas, cum temporaliter parcat, ad æternum supplicium pertrahit. Ut ergo vera et ordinata sit pietas, ad gradum est aliam sublevanda, id est, ad scientiam, ut sciat vel quid ea misericordia puniat, vel quid ex misericordia dimittat. Sed quid, si sciat quid agere quisque debeat, virtutem vero agendi non habeat? Scientia ergo nostra crescat ad fortitudinem, ut cum videt quid agendum sit, hoc agere per mentis fortitudinem possit; ne timore trepidet, et pavore collapsa non valeat bona defendere quæ sentit. Sed sæpe fortitudo, si improvida fuerit, et minus contra vitia circumspicere, ipsa sui præsumptione incassum ruit. Ascendat ergo ad consilium, ut providendo præmuniat omne quod agere fortiter potest. Sed esse consilium non potest, si intellectus deest, quia qui non intelligit malum, quod agentem gravat, quomodo potest bonum solidare, quod adjuvat? Itaque a consilio ascendamus ad intellectum. Sed quid, si intellectus magno quidem acumine vigilet, et moderari se nesciat per maturitatem? Ab intellectu ergo ascendatur ad sapientiam, ut hoc quod acute intellectus invenit, sapientia mature disponat. Quia igitur per timorem surgimus ad pietatem, per pietatem ad scientiam ducimur, per scientiam ad fortitudinem roboramur, per fortitudinem ad consilium tendimus, per consilium ad intellectum proficimus, per intellectum ad maturitatem sapientiæ venimus, septem gradibus ad portam ascendimus, per quam nobis aditus vitæ spiritualis aperitur.

CAPUT CXXVIII.

De impositione manus.

Manus impositionis ipsa veritas, quæ per se viam ad se vitam vocat, per se dedit exemplum. Nam dicente Marco: *Cum offerrent ei parvulos, ut illos tangeret, ille complexans eos, et imponens manus super eos, benedicebat illos (Marc. 16, 15)*. Cujus rei actio hæc est, ut cum verbis benedicatur, spiritus infundatur; cum manibus tangitur, spiritualis virtutis operatio designetur. Ita manus impositionis forma in sacris officiis ex hac divina imitatione processit, ut omnis parvulus, id est, fide et spiritali obedientia huiusmodi, per sacerdotem a Deo percipiat virtutem sanctificationis. Benedicit itaque Jesus ex potestate divinitatis; imponit manus, ut assumpta humanitas operetur effectum salutis. Benedicit ore Jesus, et manibus tangit, quia ex eo quod Verbum est, sanctificat; ex eo quod caro factum est, sanctificationis potentiam administrat. Benedicit, et manus imponit Jesus; quia quod Deitatis virtus significat, redimentis humanitas complet. Idem unus Jesus ex divinitate iustificandos vocat, ex humanitate vocatos firmat. Nihil de opere salvationis illi deest, quando divinitas humanitati connexa imperat, et humanitas in divinitatem assum-

pta virtutem format. Unus Christus Deus et homo hoc agit, dum invisibili nature cuncta deferunt servitatem, et visibilis natura invisibilis virtutis exsequitur potestatem. Salubriter ergo ad exemplum Christi a sacerdote fidelibus cum benedictione manus imponitur, quia illi est potestas auctoritate divina collata, ut in benedictione oris ejus spiritus infusio predeat, et in manus impositione tactus spiritalis gratie convalescat.

CAPUT CXXIX.

Rursus de impositione manus, et de Spiritu sancto.

Post baptismum opportune datur cum manus impositione Spiritus sanctus. Ita enim in apostolorum Actis Apostolus fecisse monstratur. Nam sic dicit: *Factum est autem, cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus, peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum, et inveniret quosdam discipulos, et dixit ad eos: Si Spiritum sanctum accepistis credentes? At illi ad eum: Sed neque si Spiritus sanctus est audivimus. Ille vero ait: In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: In Joannis baptismate. Dixit autem Paulus: Joannes baptizavit baptismate penitentiae populum, dicens, in eum qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est, Jesum. His autem auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu; et cum imposuisset illis manus Paulus, continuo venit Spiritus sanctus super eos, et loquebantur linguis, et prophetabant (Act. xix, 1-7). Item alias: Cum audissent autem apostoli, qui erant Jerosolymis, quia recepit Samaria verbum Dei, miserunt ad illos Petrum et Joannem. Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum. Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum (Act. viii, 14).*

CAPUT CXXX.

Spiritus sanctus datur a Deo.

Spiritum sanctum, sicut verum est quia ex divino munere accipere possumus, ita ex nostra potestate dare non possumus. Ut tamen detur, ejusdem gratiae largitorem Dominum invocamus, quo in ministerio nostrae obsecrationis conferatur gratia divinae virtutis; Deo tota cooperante, cum et nos orare facit, et in is qui benedicitur sanctificationem percipit, et ille plenitudinem sanctificationis infundit.

CAPUT CXXXI.

De chrismate.

Hoc autem a quo potissimum fiat, sicut sanctus papa Innocentius attestatur, sic dicit non ab alio quam ab episcopo fieri licere. Nam presbyteri, licet sint sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habent. Hoc autem solis pontificibus deberi, ut vel consignent, vel Paracletum Spiritum tradant; quod non solum consuetudo ecclesiastica demonstrat, verum et superior illa lectio Actuum apostolorum, quae as-

serit Petrum et Joannem esse directos, qui jam baptizatis traderent Spiritum sanctum. Nam presbyteris seu extra episcopum, sive presente episcopo, cum baptizant, chrismate baptizatos unguere licet, sed quod ab episcopo fuerit consecratum; non tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur episcopis, cum tradunt Spiritum Paracletum.

CAPUT CXXXII.

Quomodo docendus est baptizatus, ut discat orare.

Post lavationem fontis, post vitae novitatem, post Spiritus unctionem, docendus est homo verbis veritatis orare, ut is qui in veteri homine erat filius irae, jam in caelesti regeneratione Patrem invocet pietate. Nec in multiloquio, quo non poterit effugere peccatum (Proverb. x, 19), prosecutionem exeret, sed in affectu sanctae intentionis orationem effundet, habens regulam doctrinae Domini, cujus virtutem si orando expedit liter tenet, in delectando copiosius anget, dicente psalmo: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui (Psal. xxxvi, 4)*. Ac per hoc sancta intentio sicut non est obtinenda, si perdurare non potest, ita si perduraverit, non cito est rumpenda. Absit enim ab oratione multa locutio; sed non desit multa precatio, si fervens perseveret intentio. Nam multum loqui est in orando rem necessariam superfluis agere verbis. Multum autem precari est ad eum quem precamur diuturna et pia cordis excitatione pulsare. Nam plerumque hoc negotium plus gemitibus quam sermonibus agitur, plus fletu quam effecta. Postquam lacrymas nostras in conspectu suo (Psal. l.v, 9), et gemitus noster non est absconditas ab eo (Psal. xxxvii, 10), qui omnia per Verbum condidit, et humana verba non quaerit. Nobis ergo verba necessaria sunt, quibus commoneamur, et inspiciamus quid petamus, non quibus Deum seu docendum, seu flectendum esse credimus.

CAPUT CXXXIII.

De oratione Dominica.

Cum ergo dicimus: *Pater noster, qui es in caelis*, cognoscimus ordine Creatorem, veneramur jure Dominum, invocamus pietate Patrem. Nec jam sub servitutis metu tabescimus, quando de pietate paterna confidimus. Ad totam tamen Trinitatem orationis hujus verba dirigimus; quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso et nos et omnia sumus (Rom. xi, 36). Fatendum itaque est ubique esse Deum per divinitatis praesentiam, sed non ubique per habitationis gratiam. Propter hanc enim habitationem, ubi procul dubio gratia dilectionis ejus agnoscitur, non dicimus: *Pater noster, qui es ubique*, cum hoc verum sit, sed *Pater noster, qui es in caelis*, ut templum ejus potius in oratione commemoremus, quod et nos ipsi esse debemus, et in quantum sumus, in tantum ad ejus societatem et adoptionis familiam pertinemus. Si enim populus Dei nondum factus aequalis angelis

^a S. Isid., l. ii de Offic., c. 27.

^b S. Isid., ubi supra.

^c Epist. ad Decent. Vid. c. Manus, de Consecr., d. 5.

^d Quae in sequentibus cap. de oratione Dominica scribit, reperuntur in sancti Augustini epist. ad Probam, quae est 130.

ejus, adhuc in ista peregrinatione dicitur templum A ejus; quanto magis est templum ejus in caelis, ubi est populus angelorum, quibus aggregandi et coequeandi sumus, cum finita peregrinatione, quod promissum est sumpserimus. Item cum dicimus: *Sanctificetur nomen tuum*, nos admonemus desiderare ut nomen ejus, quod semper sanctum est, etiam apud homines sanctum habeatur, hoc est, non contemnatur, quod non Deo, sed hominibus prodest. Et in eo, quod dicimus: *Adveniat regnum tuum*, quod seu velimus, seu nolumus utique veniet, desiderium nostrum ad illud regnum excitamus, ut nobis veniat, atque in eo regnare mereamur. Cum dicimus: *Fiat voluntas tua sicut in caelo, sic et in terra*, nobis ab illo precamur ipsam obedientiam, ut sic in nobis fiat voluntas ejus, quemadmodum fit in caelestibus angelis ejus. Cum dicimus: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, per id quod dicitur *hodie*, significatur hoc tempore; ubi vel sufficientiam illam petimus a parte qua excellit, id est, nomine panis totum significantes; vel Sacramentum fidelium, quod in hoc tempore necessarium est, non tamen ad hujus temporis, sed ad illam aeternam felicitatem assequendam. Cum dicimus: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*, nos admonemus et quid petamus, et quid faciamus, ut accipere mereamur. Cum dicimus: *Ne nos inferas in tentationem*, nos admonemus hoc petere, ne deserti ejus adjutorio alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. Cum dicimus: *Libera nos a malo*, nos admonemus cogitare nondum nos esse in eo bono ubi nullum patimur malum. Et hoc quidem ultimum, quod in oratione Dominica positum est, tam late patet, ut homo Christianus in qualibet tribulatione constitutus in hoc gemitu edat, in hoc lacrymas fundat, hinc exordiat, in hoc immoretur, ad hoc terminet orationem. His enim verbis res ipsas memoriae nostrae commendari oportebat.

CAPUT CXXXIV.

De oratione non longa.

Nam quaelibet alia verba dicamus, quae affectus orantis vel praecedendo format ut clareat, vel consequendo attendit ut crescat, nihil aliud dicimus, quam quod in ista Dominica oratione positum est, si recte et congruenter oramus. Quisquis autem id dicit, quod ad istam evangelicam precem pertinere non possit, etiamsi non illicite orat, carnaliter orat. Quod nescio quemadmodum non dicatur illicite, quandoquidem spiritu renatos non nisi spiritaliter decet orare.

CAPUT CXXXV.

De omni petitione quod petit, qui orationem Dominicam orat.

Qui enim dicit, verbi gratia, *Clarificare in omnibus gentibus sicut clarificatus es in nobis, et prophetæ tui fideles inveniantur* (Eccli. xxxvi, 18), quid aliud dicit quam: *Sanctificetur nomen tuum*? Qui dicit: *Deus*

virtutum converte nos, et ostende faciem tuam, et salvemur (Psal. lxxix, 4), quid aliud dicit quam: *Veniat regnum tuum*? Qui dicit: *Itinera mea dirige secundum verbum tuum, et non dominetur mihi omnis iniquitas* (Psal. cxviii, 133), quid aliud dicit quam: *Fiat voluntas tua in caelo et in terra*? Qui dicit: *Paupertatem et divitias ne dederis mihi* (Prov. xxx, 9), quid aliud dicit quam: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*? Qui dicit: *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus* (Psal. cxxxi, 1), aut: *Domine, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuendis mihi mala* (Psal. vii, 4), quid aliud dicit quam: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*? Qui dicit: *Aufer a me concupiscentias ventris, et desiderium concubitibus, ne apprehendas me* (Eccli. xxiii, 6), quid aliud dicit quam: *Ne nos inferas in tentationem*? Qui dicit: *Erue me de inimicis meis, et ab insurgentibus super me libera me* (Psal. lviii, 2), quid aliud dicit quam: *Libera nos a malo*? Et si per omnia praecceptionum sanctarum verba discurrat, quantum aestimo, nihil inveniet quod non ista Dominica contineat et concludat oratio. Unde liberum est aliis atque aliis verbis, eadem tamen in orando dicere; sed non esse liberum alia dicere. Haec et pro nobis, et pro nostris, et pro alienis, atque ipsis inimicis sine fluctu dubitationis oranda sunt; quamvis alius pro isto, alius pro illo, sicut se habent propinquitates, vel longinquitates necessitudinum, in corde orantis oriatur, aut excellat affectus.

CAPUT CXXXVI.

De veritate corporis Christi in Eucharistia.

Post regenerationem nativitatis spiritalis, post gratiam caelestis unctionis, post doctrinam Dominicae orationis, post invocationem divinae Paternitatis, convenit jam pervenire ad participationem caelestis refectionis. Eorum enim est dicere: *Pater noster, qui es in caelis*, qui jam Patre tali regenerati sunt ex aqua et spiritu, ut confidenter petant dicentes: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Hic ergo quia panis vivus Christus est, qui de caelo descendit, et vitam dat mundo (Joan. vi, 51), bene in hac oratione Dominica panem nostrum hunc ipsum Christum dari nobis quotidie petimus, ut qui in Christo manemus et vivimus, a sanctificatione et corpore ejus non recedamus. Quid enim tam vult Deus, quam ut quotidie Christus habitet in nobis, qui est panis vitae, et panis e caelo? Ilunc panem significavit manna illud, quod qui liberati sunt, post maris Rubri transitum manducaverunt. Nam sicut illic, postquam mare transitum est, panem caeli, id est manna, comederunt, ita hic post fontem, qui figuram maris habuit, comedimus carnem Christi, et bibimus sanguinem ejus qui dixit: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* (Joan. vi, 56). Hinc Paulus dicit: *Omnes in Moysen baptizati sunt in nube et in mari; et omnes eandem escam spiritalem man-*

* S. Aug., tract. 16 in Joan. vi.

manducaverunt (I Cor. x, 1); spiritalem utique, quia A figura mannae illius veritas fuit corporis Christi, quod nunc comedimus. Et ideo spiritaliter eadem esca est, corporaliter autem altera, quia illi manna manducaverunt, nos aliud manducamus. Adjungit autem: *Et omnes eundem potum spiritalem biberunt.* Aliud illi, aliud nos; sed specie visibili, quod tamen hoc idem significaret virtute spiritali. Quomodo enim eundem potum? *Bibebant*, inquit, *de spiritali sequente petra, petra autem erat Christus* in Verbo, et in carne. Et quomodo biberunt? percussa est petra de virga. Bis gemina percussio duo ligna crucis significat. Percussa illic petra de virga, fluxit aqua, et biberunt. Suspenso hic Christo crucis ligno, manavit aqua et sanguis; et hæc bibimus, ut vitam æternam habeamus. Quod autem idem Dominus ait: *Qui manducat carnem meam, et bibit meum sanguinem, ipse in me manet, et ego in illo* (Joan. vi, 57), exposuit quid dixisset. Hoc enim est manducare illam escam, et illum bibere potum, in Christo manere, et illum manentem in se habere. Ac per hoc qui non manet in Christo, et in quo non manet Christus, procul dubio nec manducat ejus carnem, nec bibit ejus sanguinem, etiamsi tantæ rei sacramentum ad iudicium sibi manducet et bibat.

CAPUT CXXXVII.

Quod est corpus Christi intelligere, vel sanguis.

Quod ergo videtis, panis est; et calix, quod vobis etiam oculi vestri renuntiant. Quod autem fides vestra postulat instruenda, panis corpus est Christi, calix sanguis Christi. Breviter quidem hoc dictum C est, quod fidei forte sufficiat. Sed fides instructionem desiderat; dicit enim propheta: *Nisi credideritis, non intelligetis* (Isai. vii, 9). Potestis ergo dicere mihi: Præcepisti ut credamus, expone ut intelligamus. Potest enim in animo cujusquam cogitatio talis oboriri: Dominus noster Jesus Christus novimus unde acceperit carnem de virgine Maria. Infans lactatus est, nutritus est, crevit, ad juvenilem ætatem perductus est, a Judæis persecutionem passus est, ligno suspensus est, in ligno interfectus est, sepultus est, tertia die resurrexit, quo die voluit in cœlum ascendit, illic levavit corpus suum, inde est venturus, ut iudicet vivos et mortuos, ibi est modo sedens ad dexteram Patris. Quomodo est panis corpus ejus, vel quod habet calix, quomodo est sanguis D ejus? Ista, fratres, ideo dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, aliud intelligitur. Quod videtur, speciem habet corporalem; quod intelligitur, fructum habet spiritalem. Corpus ergo Christi si vis intelligere, Apostolum audi dicentem fidelibus: *Vos estis corpus Christi, et membra* (I Cor. xii, 27). Si ergo estis corpus Christi et membra, mysterium in mensa Domini positum est; mysterium vestrum accepistis ad id quod estis, *amen* respondistis, et respondendo subscribitis. Audis ergo corpus Christi, et respondes *amen*; esto membrum corporis Christi, ut verum sit *amen*. Quare ergo in pane nihil hic de nostro afferamus, ipsum Apostolum identidem audia-

PATROL. XCVI.

mus. Cum ergo de isto sacramento loqueretur, ait: *Unus panis, unum corpus multi sumus* (I Cor. x). Intelligite, et gaudete. Unitas, pietas, veritas carnis, unus panis, unum corpus multi.

CAPUT CXXXVIII.

Sicut de pane, sic et de vino.

Recolite enim quia panis non fit de uno grano, sed de multis. Quando indicta est nobis abstinentia carnalis, et cœpistis relinquere conversationem gentilitatis, ut abstineretis a peccatis, mundantes vos in jejuniis, remotis aliquandiu conjugibus, spectaculis et lautioribus escis, atque ita exorcizabamini, amota vetustæ conversationis inutili palea, quam tunc molebamini; quando abjecistis paleam immundæ operationis, tunc venistis in candorem novæ confessionis. Quando baptizati estis, quasi consparsi estis. Quando Spiritus sancti ignem accepistis, quasi cocti estis. Estote quod videtis, et accipite quod estis. Hoc Apostolus de pane dixit. Jam de calice quid intelligeremus, etiam non dictum satis ostendit. Sicut enim ut sit species visibilis panis, multa grana in unum consparguntur, tanquam illud fiat, quod de fidelibus ait Scriptura sancta: *Erat illis anima una, et cor unum in Domino* (Act. iv, 32); sic et de vino. Fratres, recolite unde sit vinum. Grana multa pendent ad botrum, sed liquor granorum in unitatem infunditur. Ita Dominus Christus ut significaret nos ad se pertinere, voluit mysterium pacis et unitatis nostræ in sua mensa consecrari. Qui accipit mysterium unitatis, et non tenet vinculum pacis, non mysterium C accipit pro se, sed testimonium contra se.

CAPUT CXXXIX.

De ædificatione hominis per penitentiam et lacrymas.

Præmissis ex toto sacramentis expletis, erit aliquibus diebus renatus homo indesinenter ecclesiæ conventui et choris adhærens, indutus vestibus albis; agens et signum et festa sanctæ celebritatis, in qua liberatus a vetustate primi hominis, et solutus a reatu damnatæ conditionis, intret in conspectu Domini in exultatione, et inter electos suos in lætitia deducatur; memor deinceps vitiatæ naturæ, cujus etsi damnationem evasit, fragilitatem penitus non amisit. Maneat in timore Domini, faciens voluntatem ejus, diligens Deum, et delectans in illo; atque quia sine D peccato esse non potest, et peccare caveat, et penitentia affectu insistens stetitibus, deleri peccata semper studeat, donec divinæ bonitatis larga miseratio, sicut originale peccatum delevit in lavacro, actuale quoque deleat in lamento. Atque ita in spe futuræ beatitudinis securus solvens conditionem mortis quiescat in pace, et resurgat ex omni parte renatus, in incorruptione sua et in Redemptoris laudibus permansurus.

CAPUT CXL.

Oratio propter albas tollendas,

Domine Jesu Christe, Redemptor mundi, quem verum hominem veraciter ex homine natum, Deus Pater suum Filium esse signavit, confirma in hanc fa-

miliam tuam, quod tuo nomine signata, atque sacro liquore mandata, tuoque spiritu plena existit, etiam tuo jam corpore et sanguine satiatam se gaudet, atque redemptam; ut hæc sacramenta, quæ in novitatem vitæ perceperunt, ita ad usum salutis indesinenter obtineant, ut ad remunerationem beatitudinis ex hoc securi accedant.

CAPUT CXLI.

Item Benedictio.

Dominus Jesus Christus, qui vos lavit aqua sui lateris, et redemit effusione cruoris, ipse in vos confirmet gratiam adeptæ redemptionis. Per quem renati estis ex aqua et Spiritu sancto, ipse vos celestis consociet regno. Qui dedit vobis initia sanctæ fidei, ipse conferat et perfectionem operis, et plenitudinem charitatis. Amen.

CAPUT CXLII.

Sermo dicendus ad infantes die tertia post Pascha propter albas tollendas.

Sermo ad vos est, modo nati infantes, parvuli in Christo, nova proles Ecclesiæ, gratia Patris, secunditas matris, germen pium, examen novellum, fons nutriti honoris, et fructus laboris, gaudium, et corona mea. Omnes, qui statis in Domino, apostolicis verbis vos alloquor: *Ecce nox præcessit, et dies appropinquavit. Abjicite opera tenebrarum, et induite vos arma lucis; sicut in die honeste ambulate; non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudiciis, non in contentione et emulatione, sed induite Dominum Jesum Christum, et carnis providentiam ne feceritis in concupiscentiis (Rom. XIII, 12-14),* C

Quot ergo in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus et Græcus, non est servus et liber, non est masculus et femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu (Galat. III, 27, 28). Hoc enim habent ipsa viscera sacramenti. Sacramentum est enim vitæ novæ, quæ in hoc tempore incipit a remissione præteritorum omnium peccatorum, perficitur autem in resurrectione mortuorum. Consepulti estis Christo per baptismum in morte, ut quemadmodum Christus surrexit a mortuis, sic et vos in novitate vitæ ambuletis. Ambulatis autem nunc per fidem, quandiu in hoc mortali corpore peregrinamini. Sed via vobis certa ipse, ad quam intenditis, factus est Christus Jesus secundum hominem, quod pro nobis fieri dignatus est. Servabit enim multam B dulcedinem timentibus se, aperturus et perfecturus eam sperantibus in se, cum id quod in spe cepimus, etiam luce acceperimus. *Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est (I Joan. III, 2).* Hoc in Evangelio ipse promisit. *Qui diligit me, inquit, mandata mea custodit; et qui diligit me, diligitur a Patre meo, et ego diligam eum, et ostendam me ipsum illi (Joan. XIV, 21).* Utique videbant eum quibus loquebatur; sed in forma servi, qua major est Pater, non forma Dei, qua æqualis est Patri. Hanc ostendebat timentibus, illam servabat sperantibus in se. Ipse ergo vos illuminet qui redemit, ipse custodiat qui illuminavit, ut et in hac peregrinatione tutos ab omni malo defendat, et in futura remuneratione sibi glorificandos exhibeat; præstante gloriosa Trinitate, Deo nostro, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

LIBER DE ITINERE DESERTI,

QUO PERGITUR POST BAPTISMUM.

CAPUT PRIMUM.

De exordio hominis ad reparationem per Christum.

Ab exordio conditionis suæ per dispositionem ordinis cælestis doctrinæ præcedenti opere ostensus est homo pervenisse usque ad gratiam regenerationis divinæ. Nunc per subsequentiam operis innuitur qualiter post baptismum ad mansionem æternæ vitæ, veluti post transitum maris usque ad terram reprobationis, per custodiam divinorum præceptorum, properat pervenire; quo pateat eventum ejus trifor- mi rerum actione constare.

CAPUT II.

De reparatione hominis.

Primum quando beatus conditus corrui deceptus. Secundo quando Mediatoris morte exstitit reparatus. Tertio quando in redemptionis munere erit perenniter gloriosus. Primo certe post exordium boni vitata natura per deceptionem inimici venit usque ad interitum mali. Sequenter reparata natura per sanguinem Mediatoris inducitur ad gloriam regni. Sic destructum est diaboli regnum, quod valuit usque

ad Redemptoris adventum. Sic factum est regnum Christi in electis ejus, et permanet in æternum: quod erit tertium, et ultimum in gloria sine fine mansurum. Et primo quidem conditus beatus homo: item secundo renatus beator homo: media ejus pessima, tam omni infelicitate sordentia, quam et justa ultione damnata.

CAPUT III.

De morte Salvatoris et regeneratione vitali.

Initio igitur beata ejus conditio fuit: sequens ex deceptione serpentis casus male longeque perstitit: deinde per Salvatoris mortem reparatio grata succurrit. Quia ergo beatum exordium, succedente deceptione, non substitit, satis miseranter regeneratio vitalis accessit, ut vitata natiuitas ad interitum haberet unde renasceret ad lucrum.

CAPUT IV.

De Ecclesia in Christo sociata.

Sed ut esset uterus quo homo in mortem natus ad vitam posset esse renatus, Verbum Dei incarnatum est. Atque ideo per vetustæ legis præconium olim